

Fig. 1. Kirken set fra sydøst før tårnets forhøjelse 1906 (s. 2384). Ældre foto i NM. - *The church seen from south-east.*

TUNØ KIRKE

NING HERRED

Under et ophold på Samsø 1216[1] overdrog Valdemar Sejr ved et mageskifte på S. Clemens dag (23. november) Tunø til Århus domkirkes bygningsfond (fabrica), således at også retten til strandvrag, som kronen ellers normalt forbeholdt sig, overgik til domkirken. Opførelsen af øens kirke, der er viet *Vor Frue,*[2] kan være helt eller delvis bekostet af domkirken, der i alle tilfælde må betragtes som indehaver af patronatsretten. Indtil Tunø kirke 1.januar 1948 overgik til selveje, var Århus domkirke ejer.[3] Sognet henhører under Samsø provsti.[4]

Møntfund. På samme, ikke nærmere angivne sted på kirkegården er 1879 og 1882[21] fundet ialt ni engelske guineas fra perioden 1772-99.

Tunøs eneste landsby, hvoraf to trediedele ødelagdes ved en brand 1852, ligger på øens sydøstre del og strækker sig langs hovedgaden i ly af en mod vest faldende rygning, på hvis toplinie kirken er opført omtrent ud for bebyggelsens midte. Øst for kirkegården fortsætter terrænstigningen i Møllebakken, hvor byens ældre vandtank søges skjult under buske og træer.

Kirkegården, der 1918[5] blev udvidet i østlig retning, er rektangulær og ret lille, på alle sider *hegnet* af græskronede markstensdiger; på ydersiden i vest er der udfuget med mørtel. En strækning i syd, på begge sider af hovedadgangen, er opmuret i kalkmørtel og delvis med mursten, hvidtet og afdækket med fire rækker vingetegl. Siden den første efterretning 1660[6]

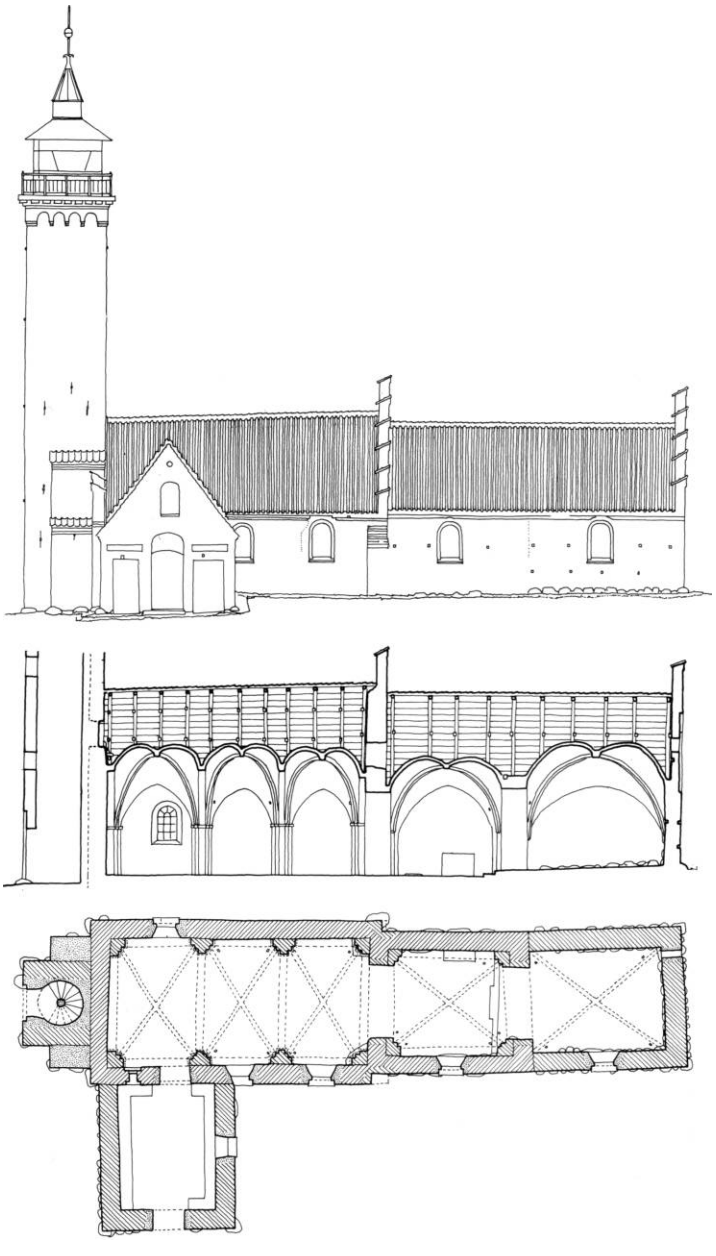
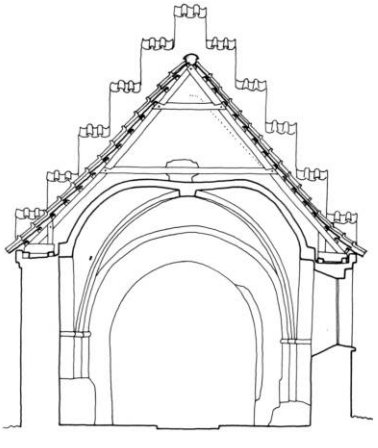

Fig. 2. Sydside, længdesnit og plan 1:300, målt af Viggo Norn 1953 og Henrik Jacobsen 1981, tegnet med suppleringer af KdeFL 1984. - *Elevation, section and plan.*

Fig. 3. Tværsnit i skibet 1:150, målt af Henrik Jacobsen 1981, tegnet af KdeFL 1984. - *Section through nave 1:150.*

har hegningen gennemgående været vel vedligeholdt med jævnlige reparationer og en generel omsætning 1872-75.[7]

Der er tre *indgange:* en teglhængt, tofløjet port ud for våbenhuset, i langsiden mod byen, opført i blank mur 1881-83,[8] da den *†murede portal*[9] erklæredes at være for smal; desuden et par fodgængeradgange med hvidmalede trætremmelåger, en vestligt i norddiget og en midt på østsiden. En »indkjøring« for det bevægelige artilleri[10] etableredes under Napoleonskrigene. 1858[11] blev kirkegården planeret, og 1872[8] ønskedes gangen fra porten til våbenhuset brolagt. 1947[12] opmåltes arealet med henblik på regulering.

Uden for hovedindgangen opførtes 1934-35[12] et hvidkalket, teglhængt *ligkapel,* der nu også rummer toiletter og fyrrum. 1947 lagdes omkring kirken piksten i stedet for et støbt *fortov,* der 1908[5] havde afløst brolægning.

Den langstrakte kirke består af kor og skib, formentlig fra 1300'rne, samt overhvælvning og tilføjelser fra årtierne på begge sider af år 1500: Korforlængelse, våbenhus og et tårn, der senere er ombygget og forhøjet. Orienteringen afviger lidt i sydlig retning.

De oprindelige afsnit, kor og skib, er opført af marksten iblandet teglstumper i fugerne og under anvendelse af mursten ved vinduer, døre og bygningens hjørner. Omend enkelthederne er lidet karakteristiske og ret rustikke, antyder de, sammenholdt med bl.a. det forhold, at kirken i begyndelsen ikke havde vinduer i nordsiden, at opførelsen må have fundet sted i den begyndende senmiddelalder, dvs. at byggeriet først er indledt generationer efter, at Tunø var kommet i Århus domkirkes besiddelse.[13] Det vil da være muligt at antage, at der forud har eksisteret en †kirke eller et †kapel af træ eller af bindingsværk.

Kirkens mure af *rå* og *kløvet kamp,* der kun er 70-80 cm tykke, rejser sig uden sokkel på en syld af marksten, hvoraf enkelte iagttages over terræn. Forneden i murene, navnlig i korets sydside, er benyttet temmelig store sten. I taggavlene ses, at opmuringen er foretaget med kalkmørtel, og at der i fugerne, som her ikke er jævnet ud, er anvendt flækker, småsten, teglbrokker og stumper af tagsten.

Af *portalerne* er den nordre tilmuret, kendelig udvendig, 105 cm bred, og oventil ødelagt af et nyere vindue. Syddøren, der udvendig sidder i et spidsbuet spejl, er bevaret i brug, behugget i begge sider og omdannet foroven. Oprindelig har kirkens nordside som nævnt været uden åbninger, mens *vinduerne* antagelig har været fordelt med to i koret og tre i skibets sydside. Deres udformning har formentlig svaret til det spidsbuede, til begge sider falsede, nu tilmurede vindue, der er i behold vest for døren. Kirkens *indre* har haft træloft uden synlige bjælker.

Ændringer og tilføjelser. Over en periode, der kan strække sig fra midten af 1400'rne og ind i 1500'rne, og måske er fortsat efter reformationen, er der i kirken blevet indbygget hvælv og gennemført en forlængelse af koret samt tilføjet våbenhus og et senere ændret tårn.

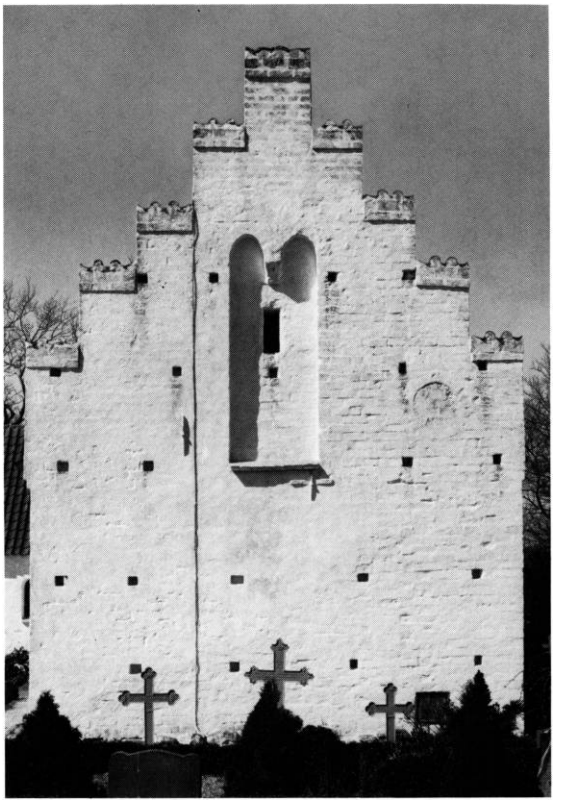
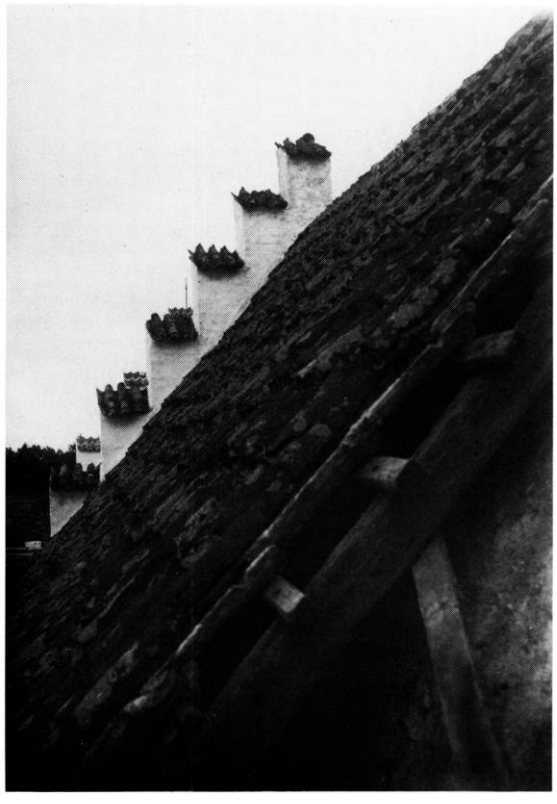

Fig. 4. Korforlængelsens gavl (s. 2382). KdeFL fot. 1984. - *East end of the church.*

Korets *overhvælvning* med halvstens krydshvælv og en dermed samtidig eller lidt yngre indbygning af lignende hvælv i skibet er gjort på den måde og med den udformning af enkelthederne, som er dominerende i Århus stift: Falsede piller, et udkraget og rundet skifte som markering af vederlag, helsten brede skjold- og gjordbuer og halvstens ribber. I koret er dog det særlige skifte ved buernes udspring udeladt (jfr. kalkmalerier). Beskaffenheden af pillerne i skibets østre hjørner godtgør, at triumfbuen, da hvælvarbejdet fandt sted, var flankeret af †*sidealterborde* (jfr. fig. 3).

Korets langmure er over et niveau omkring een meter over terræn udført udelukkende med munkesten. Omstændighederne synes at angive, at her er tale om en ommuring gennemført som et led i hvælvslagningen og murkronens samtidige forhøjelse. Yderligere ser det ud til, at korets forlængelse er blevet sat i værk, endnu mens hvælvarbejdet stod på i den gamle kirke.

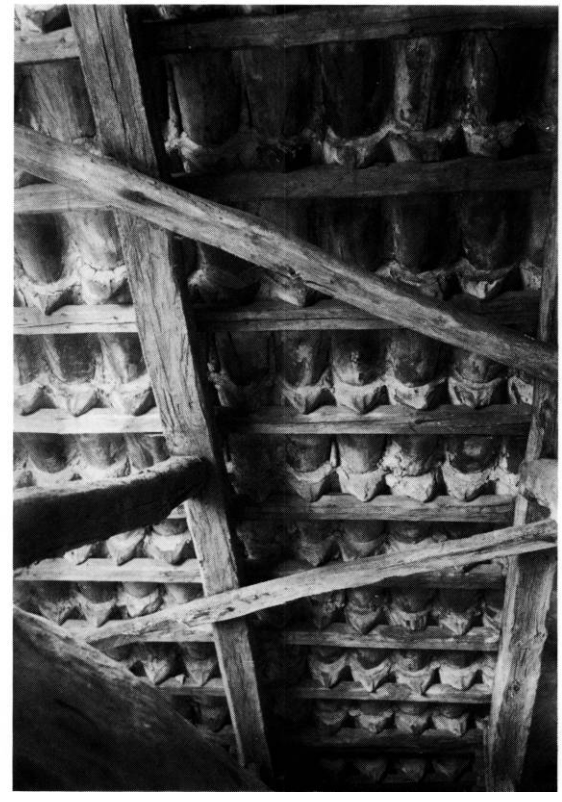

Fig. 5-6. Kamtakker, tag af munk og nonne samt tagværk på skibets nordside. Mogens Clemmensen fot. 1933. - *Details of the roof on the north side of the nave.*

Som øvre afslutning på langsiderne muredes en falsgesims, der på alle tre bygningsafsnit ligger i samme niveau, hvorved kirkens dele knyttes sammen, og resultatet af ombygningen, som vi ser det i dag, far karakter af langhus.

Forlængelsen, der i størrelse noget overgår det ældre kor, er foretaget med munkesten i munkeskifte på en synlig syld af marksten og med bagmurene overvejende af rå og kløvet kamp. Korafsnittets bomhuller står fortsat åbne, og indvendig er bevaret en vandret række, hvis placering korresponderer med facadernes andet lag. Gavlen, hvis dekoration er en forenklet udgave af en model, som navnlig præger mange af stiftets våbenhuse (fig. 4, jfr. Vor Frue kirke i Århus, s. 1062), er disponeret med brynede kamtakker og indeholder en foroven tvedelt blænding med en fem skifter høj og halv sten bred lysglug. Over fodlinien sidder i gavlens nordside en nu tilmuret cirkelblænding, mens en tilsvarende i syd kan antages forsvundet i forbindelse med en ommuring, måske den der fandt sted 1751[14] efter en nedstyrtning. På en mursten på gavlens inderside, nær toppen, er indridset bomærker (jfr. Kappel, DK Maribo, s. 308).

Korforlængelsen, og dermed den muligvis samtidigt anskaffede altertavle, er ensidig belyst af et senere udvidet vindue i syd, hvor halvstensstikket over den rundbuede, falsede og indvendigt smigede åbning afbryder gesimsens nederste skifte.

Rummet har fra begyndelsen været beregnet på overhvælving, idet halvstenskapperne hviler på afsæt i væggene. En periode må imidlertid være forløbet, før mureren tog fat på hvælvarbejdet, for hvidtekalk på overvæggene og levn af en tværgående mur, der ses på loftet, hvor de to korafsnit støder sammen, tyder på, at forlængelsen en tid har stået med træloft.

Som et led i ombygningen blev den oprindelige korgavl næsten fuldstændig ommuret og

Fig. 7. Kirkens lukkede nordside set fra nordøst. Vinduet i skibet brudt 1837 (s. 2386). NE fot. 1981. - *The church seen from north-east.*

forsynet med en spidsbuet åbning. Noget lignende blev foretaget med triumfmuren, og begge steder er buerne gjort så brede, som korhvælvets hjørnepiller tillod. Som endnu et led i ombygningen, der øjensynlig har voldt visse kvaler, må triumfgavlen være blevet beriget med brynede kamtakker. Som en forudsætning for denne dekoration blev skibets østmur nymuret og ændret således, at gavltrekanten, særlig på sydsiden, hvor det nærmeste parti af korfacaden synes ommuret, tilsyneladende bæres af aftrappede konsoller.

Våbenhuset, der er tilføjet efter skibets forhøjelse, er en enkel bygning, rejst af munkesten i munkeskifte på en synlig syld af marksten; indermurene af marksten. Langsiderne, hvis bomhuller står åbne, afsluttes foroven, under en gesims svarende til den på kor og skib, med en to skifter høj, vandret blænding, der afbrudt ved hjørnerne, også forløber på gavlen og bl.a. leder tanken hen på de båndblændinger, der smykker de bevarede kirker i Århus (jfr. s. 249). Portalen, der er øget i bredde ved behugning af siderne, er placeret i et spejl, hvis rundbuede top er nymuret sammen med taggavlen. Denne ændredes 1837,[15] da klokken blev anbragt i en åbning over indgangen, foranlediget af klager over, at ringningen hørtes dårligt efter tårnets ombygning. 1902[16] havde gavlen behov for forsvarlig udbedring. En lysglug i våbenhusets østvæg udvidedes 1878[8] og forsynedes med »passende jernramme«. 1881[8] blev de *murede bænke* reduceret i højde med det øverste skifte og udstyret med plankesæder. Træloftet, der ønskedes fornyet 1715[17] og 1813,[16] blev udskiftet 1870[18] og fornyet 1977. 1897[19] anskaffedes en ny dør. De to gravsten, der i dag står op ad sydmuren, lå 1886[20] i gulvet, og da de blev gravet op, brolagdes i stedet.

Et *tårn* af næsten kvadratisk grundrids og med østmuren hvilende på skibets gavl er opført ved kirkens vestre ende snarere efter end

før år 1500, men senere meget ændret. Materialet er munkesten i munkeskifte på en syld af marksten. Ligesom f.eks. i Saksild kirke (Hads herred) har der været adgang til klokkerummet gennem en lille, fladbuet åbning (105x48 cm) i toppen af skibets gavl, hvilket sammenholdt med den forholdsvis beskedne størrelse tyder på, at tårnet opførtes som styltetårn, dvs. med en stor, åben arkade i vest. I forbindelse med tårnbyggeriet blev den øvre del af skibets vestgavl nymuret og smykket med kamtakker.

Tårnet, der har været en halv snes meter højt, repareredes 1767[14] under anvendelse af 3000 »lybske munkesten« og 30 alen egetømmer. I 1770'erne[22] var der igen problemer, og det kom på tale at rive tårnet ned for at undgå en bekostelig istandsættelse. Da det imidlertid havde betydning for skibsfarten, satte Admiralitetskollegiet sig imod denne fremgangsmåde, med mindre man anskaffede et andet sømærke. I stedet fik kirken bevilget en kollekt til finansiering af den nødvendige reparation.

Det kunne være ved denne lejlighed eller måske snarere ved istandsættelsen en halv snes år tidligere, der havde et bemærkelsesværdigt materialeforbrug, at tårnet er blevet ombygget til den skikkelse, det havde 1798 (fig. 9). I så fald har bygmesteren i sin udformning af tårndøren demonstreret hensyntagen til kirkens øvrige detaljer, mens tårnets afslutning i form af et teglhængt pyramidespir er mere tidstypisk og har adskillige paralleller (jfr. f.eks. Sabro, s. 1868, Borum, s. 1990 og Storring s. 2068).

Fig. 8. Tunø fyrs segl 1801, aftryk ca. 2:1. Farvandsdirektoratet. - *Seal 1801 of the Tunø Lighthouse.*

Hen imod slutningen af 1700'rne blev tårnets funktion som sømærke for skibsfarten mellem de østjyske byer udbygget som et led i Poul Løvenørns reform af fyrvæsenet. Initiativet var udgået fra degnen Michel Sørensen, der 1796 fremsendte forslag til oprettelse af et fyr på øen; sagen fremmedes af amtmanden, og Løvenørn lod fremstille et projekt til kirketårnets forhøjelse og installation af en lampe på toppen (fig. 9).[23] Bygmester Jens Hiernøe i Horsens, der i perioden havde andre entrepriser for fyrvæsenet og var engageret i arbejder på Skanderborg slotskirke, fremsendte 21.juni 1798 et overslag. De århusianske håndværksmestre Johan Friedrich Colwitz og Søren Bang besigtigede kirken og sagde god for tårnets soliditet, hvorefter fyrets oprettelse besluttedes ved kongelig resolution af 29. januar 1800. Søetatens bygmester Boye Magens afgav i marts en udtalelse i sagen, og i løbet af sommeren arbejdede Hiernøes folk på Tunø og meldte i oktober ombygningen færdig. Ifølge bekendtgørelse af 18. december 1800 fra Vestindisk-Guinesisk Rente- og General-Toldkammer skulle fyret brænde fra 1. februar 1801.

De væsentligste bestanddele i Hiernøes entreprise var tårnets forhøjelse med ti alen, indlæggelse af trævindeltrappe (en afvigelse fra projektet) og opstilling af lampeapparat på den kobberinddækkede top; nogle efterreparationer nåede bygmesteren ikke at udføre før sin død i november 1801. Støttepillerne på tårnets syd- og nordside synes at være yngre end forhøjelsen (jfr. fig. 8) og har måske udgjort et led i den reparation, der 1880[20] gennemførtes ved skibets vestgavl. Tårnets karakteristiske halvcirkulære vinduer (fig. 1) forsvandt 1906, da den eksisterende, arkadesmykkede murkrone blev opsat i forbindelse med en mindre ombygning efter tegning af E. Blytmann.

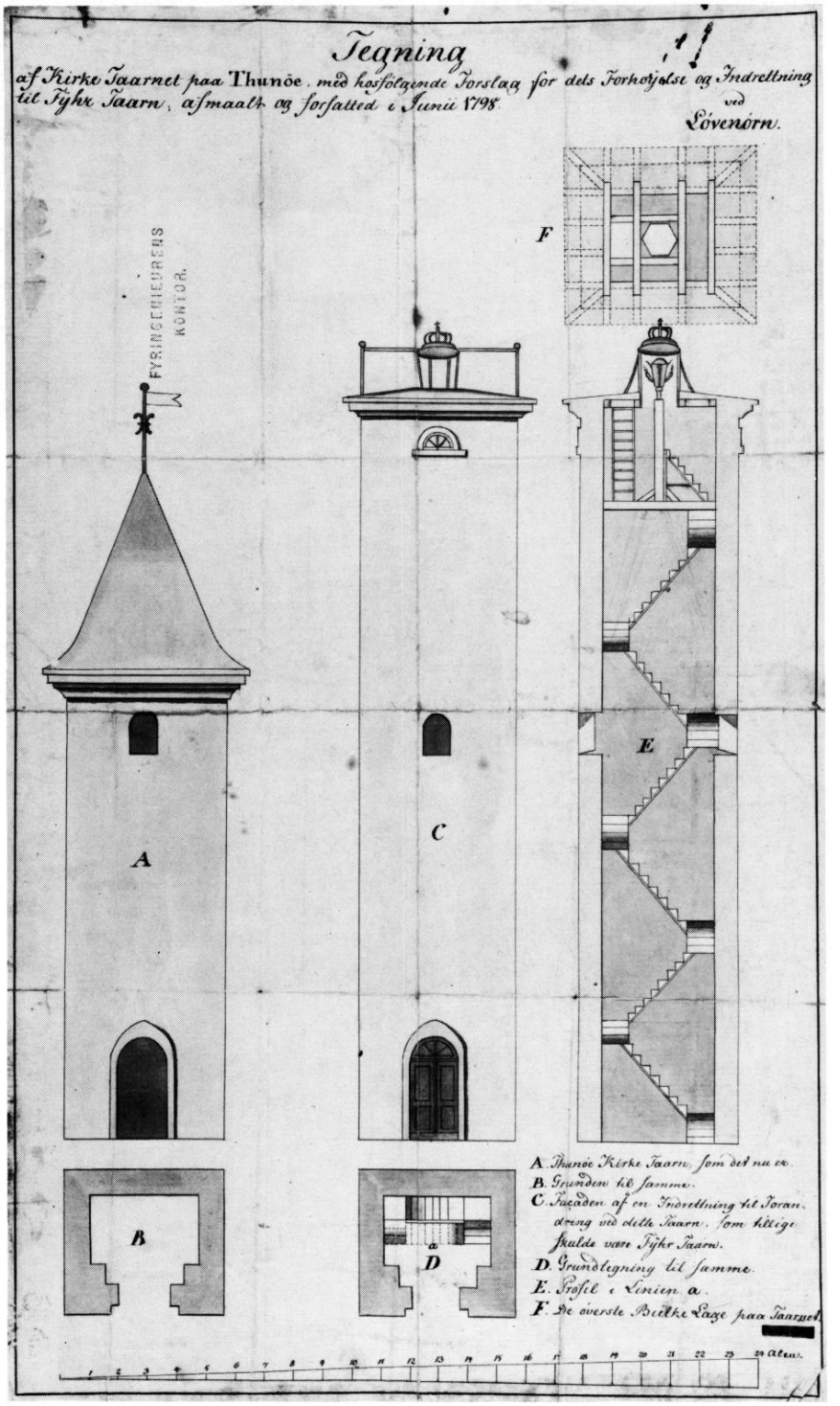

Fig. 9. Kirketårnet og projekt til ombygning til fyrtårn ved Poul Løvenørn 1798. Farvandsdirektoratet. - *The church's tower and project for rebuilding as lighthouse 1798.*

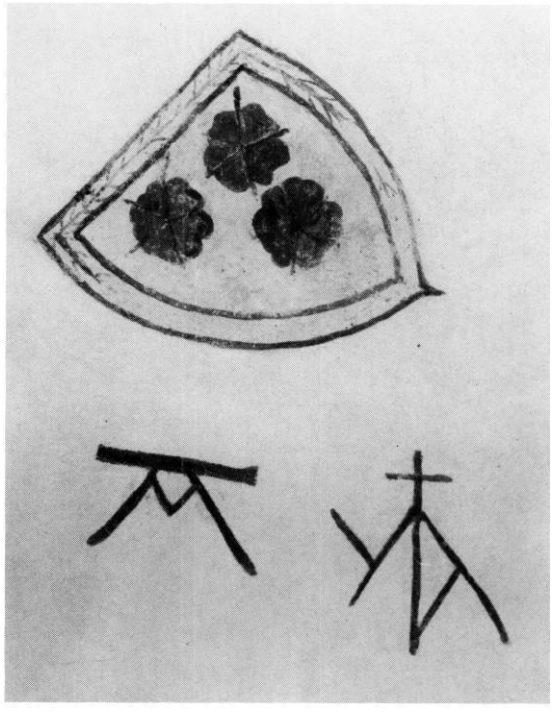

Fig. 10. Kalkmalet våben for Århusbispen Jens Iversen Lange (1449-82) og bomærker; i korhvælvet (s. 2387). NE fot. 1981. - *Wall-painting of armorial bearings of Jens Iversen Lange (1449-82), Bishop of Århus, and cyphers on the chancel vaulting.*

Fig. 11. Kalkmalet epitafium over sognepræst Jørgen Hansen, †1640; på korets nordvæg (s. 2388). - *Wall-painting of sepulchral tablet to the parish priest Jørgen Hansen, †1640, on north wall of chancel.*

Den første, skriftlige efterretning om kirkens tilstand er fra 1660, dvs. fra perioden for domkapitlernes ophævelse; igennem de følgende århundreder kan de ændringer og *vedligeholdelsesarbejder,* der er foretaget, følges ret nøje i den relativt store mængde af nogenlunde omhyggeligt førte regnskaber og protokoller, som er bevaret. Det fremgår, at bygningen som regel har været holdt i god stand; mangler og brøstfældigheder er blevet afhjulpet hurtigt, og en række moderniseringer er iværksat i takt med tilsvarende ændringer andre steder i landet. Kun simple arbejder er udført af lokale, ellers hentedes håndværkere snart på Samsø, snart i Jylland, hvor Horsens har været den foretrukne leverandør af murere. Af håndværksmestre skal foruden den allerede nævnte Hiernøe anføres Otte fra Saxild (1660[6]), Niels Krabbe (1741[6]), brødrene Ib og Frederik Iversen (1767[14]), Anders Kruuse (1775 og senere[14]), J. F. Colwitz (1802[14]), N. I. Schandorff (1815[24]) og Blunch fra Ebeltoft[25] (1869ff[8]).

I en periode fungerede Århus domkirkes arkitekter V. Ahlmann og M. Clemmensen som tilsynsførende og projekterende, senere nævnes V. Norn, mens den sidste restaurering, der var en behersket istandsættelse af kirkens indre, blev forestået af Bent Meyer (1976-77).

Gulvet har i 1700'rne og 1800'rne været af røde munketegl indeholdende reparationer med flensborgsten. I løbet af 1840'rne[26] blev der lagt bræddegulv, som 1899[27] delvis afløstes af sorte og hvide cementfliser. 1977 sænkedes korgulvet og udførtes med gule teglfliser. Der er fortsat trægulve i stolestaderne.[28] Gule klinker i våbenhuset.

1743[11] blev de fire *vinduer* fornyet og jernværket repareret af smeden på Samsø; samtidig med en istandsættelse 1837[29] blev der i skibets nordmur brudt et vindue, og 1876-77[8] blev alle udvidet.

Tagværkerne indeholder i korforlængelsen de fleste oprindelige spær og hanebånd af eg, mens flere udskiftninger og udbedringer i dette århundrede har fundet sted i kor og skib. Så langt tilbage efterretninger går, har alle tage været teglhængte, på kor og skib vistnok for-

Fig. 12. Indre, set mod øst. NE fot. 1981. - *Interior, looking east.*

trinsvis med munk og nonne, mens der på våbenhuset i alle tilfælde i nyere tid har ligget vingetegl. 1798[23] nævnes tagsten på tårnet. Der meldes ofte om reparationer; 1942-45[12] blev tag og tagværk på kirkens nordside (jfr. fig. 5-6) underkastet en grundig istandsættelse.

Opvarmning m.v. 1872[8] blev udført en ventilationsåbning i østgavlen, og ti år senere[20] opstilledes i det oprindelige kor en ventilationsovn, købt hos Secher i Århus: 1901[5] udskiftet med en »kalket kirkeovn«, der fungerede ind til en kalorifer blev installeret 1952.[10] 1971 er indlagt et varmluftanlæg. Elektricitet, der 1955 nåede kirken, bruges til belysning på og i våbenhuset.

†*Vindfløj,* bestående af fane med volutbøjler, kendes kun fra tegningen 1798 (fig. 9).

Efter hovedistandsættelsen 1976-77 står kirken teglhængt og hvidkalket ude og inde.

KALKMALERIER

1963 fremkom på korets og skibets hvælv rester af sengotiske dekorationer, der i hovedsagen atter overkalkedes. Et barokt præsteepitaf, der afdækkedes samtidig, blev derimod restaureret ligesom en malet baldakin, der 1977 blev fundet spor af over prædikestolen.

1) Fra *1400'rnes 3. fjerdedel* ses i korets vestligste fag, sydkappen, et *våben* for Århusbiskoppen Jens Iversen Lange (1449-82), malet i rødt og gråt (fig. 10). Herunder to rødmalede bomærker, antagelig malernes (jfr. Søften s. 1697). De samtidige, lette dekorationer i rødt og gråsort er derimod overkalket: på ribberne både i kor og skib stregmalede sparrer med let udtrukne spidser, ledsaget på kapperne af stilkede fembladsblomster samt slyngtråde i sviklerne. Over korets østre skjoldbue var malet en

lille, grå vase, og langs buerne var periodens sædvanlige motiv, krydsende rundbuer med prikker over spidserne. Skibets vestlige bue var dekoreret med blomster, den østre med kvadrater. Rester af indvielseskors er konstateret både på nordvæggen i skibets 2. og 3. fag.

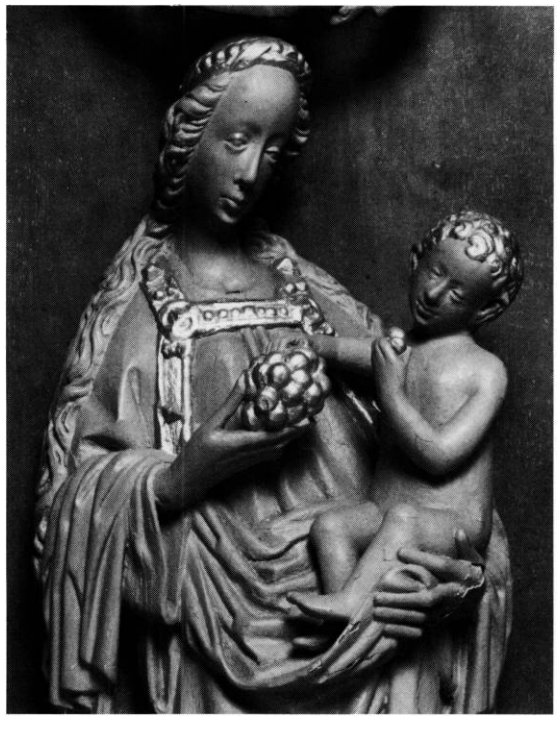
2) O. *1640. Kalkmalet epitaf* (fig. 11) over sognepræst Jørgen Hansen, der ifølge Wibergs præstehistorie[4] skal være stanget ihjel af en tyr. Indskriften på tavlen lyder: »Anno 1617 3 u-g(e)r for iuell bleff s. H(r.) jørgen hansen forige sognepræst paa Thund kaldet her till kaldd(!) (dvs. (sogne)kaldet). Anno 1640 den 31. julii kaldet Gud hannem her fraa igien ved den timelige Død. Gud giffue hannem med alle tro Christne en gledelig Opstandelse och Det euige Liiff. Amen.« Indskriften står med sortmalet fraktur på hvid bund. De bruskede, sneglehusagtige vinger, hvis øvre, slyngede bånd er forsynet med en slags kvaster, er malet i sort og gråt.

Ved epitafiets genrestaurering 1969 fremkom under og delvis over den nedre kant nogle sekundære, rødmalede bogstaver: »MRS«. På korets nordvæg, hvor det var synligt endnu o. 1770.[30]

3) *1700'rne.* Over prædikestolens lydhimmel er med sorte og grå farver malet en *baldakin* (sml. fig. 12) opheftet i siderne med store sløjfer (jfr. Mårslet s. 2266).

INVENTAR

Oversigt. Den lange kirke har bevaret meget af sit gamle inventar: en romansk døbefont med usædvanlige løvefigurer, korbuekrucifiks fra 1450-1500 og en bemærkelsesværdig, sengotisk altertavle med bl.a. en sjældent forekommende S. Alexius. Knap en menneskealder yngre er præste- og degnestolene med biskop Niels Clausens våbener, måske ligesom nogle forsvundne stolegavle stammende fra Århus domkirke. Fra 1500'rnes midte er alterkalken og lysekronen, mens den enkle prædikestol stammer fra 1600'rne ligesom alterstagerne, der er skænket af to rytterofficerer, formodentlig under svenskekrigen 1658. Om havets nærhed vidner en fane fra 1734, der er en mindegave om redning fra et skibsforlis, et kirkeskib 1842 samt nogle gravsten over skippere.

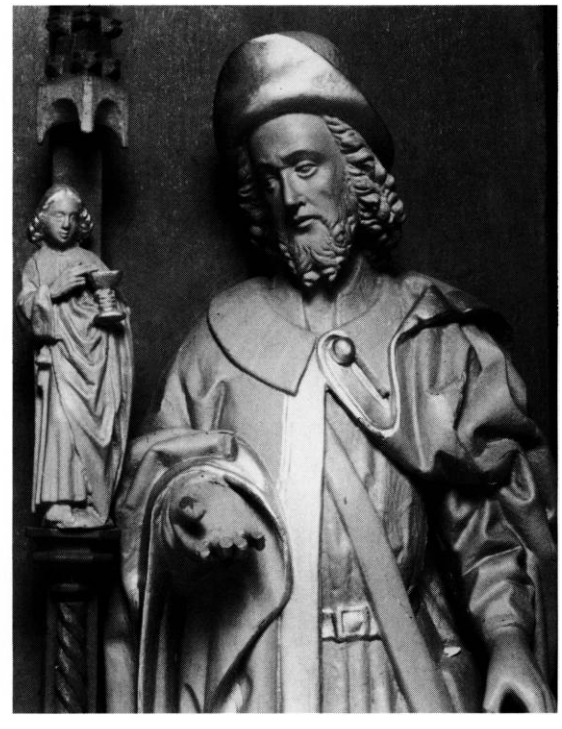

Fig. 13-14. Maria med barnet og S. Alexius fra fløjaltertavlens midtskab (jfr. fig. 15) (s. 2390f.). NE fot. 1981. - *Mary with the Child and St. Alexius from the middle panel of triptych (cf. fig. 15).*

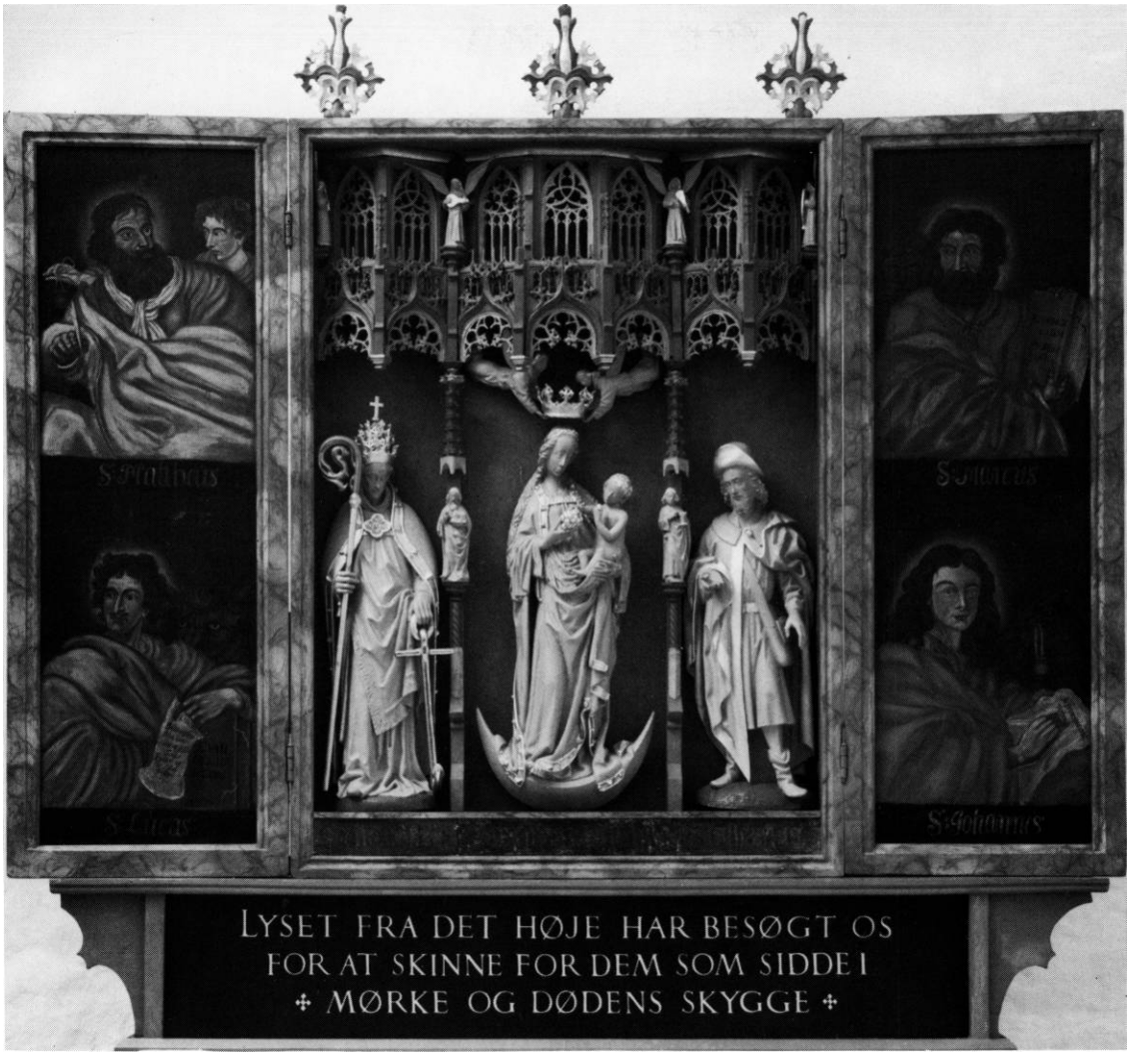

Fig. 15. Sengotisk fløjaltertavle med figurer af Maria med barnet mellem S. Clemens og S. Alexius. På fløjene evangelistmalerier fra 1731 (s. 2389). NE fot. 1981. - *Late Gothic triptych with figures of Mary with the Child between St. Clement and St. Alexius. On the side panels paintings of the Evangelists from 1731.*

Alterbordet består af et fyrretræspanel fra 1600'rne med tre rektangulære fyldinger i forsiden og to i hver kortside, i renæssanceprofileret rammeværk og med tandsnit i kronlisten. Panelet står som tidligere uden farve, blot med en ny, partiel, sort staffering.

†*Alterklæder*. 1) Skænket 1731, af rød damask[31] kantet af sølvgaloner og med en stor, massiv, støbt sølvplade midtpå, underlagt sort fløjl »i runddelen«.[6] På sølvpladen stod givernes initialer: »CSSG AMDT 1731«, for Christen Sørensen Gylding og hustru Anne Mickelsdatter Tunboe, der begge skal være født på Tunø,[30] men senere boede i Horsens.[6] 2) 1862 blev det udskiftet med et carmoisinrødt klæde med guldfrynser;[18] sølvpladen ønskedes opbevaret i kirken.[32] 3) 1888, af rødt fløjl med guldfrynser og kors.[8]

Altertavlen (fig. 15), fra 1400'rnes sidste tiår, er en skabstavle med to bevægelige fløje, hvorpå der formodentlig 1731 er malet fremstillinger af de fire evangelister. Midtskabet, ca. 144x105 cm, rummer under høje, tredelte baldakiner tre 72-80 cm høje storfigurer, navn-

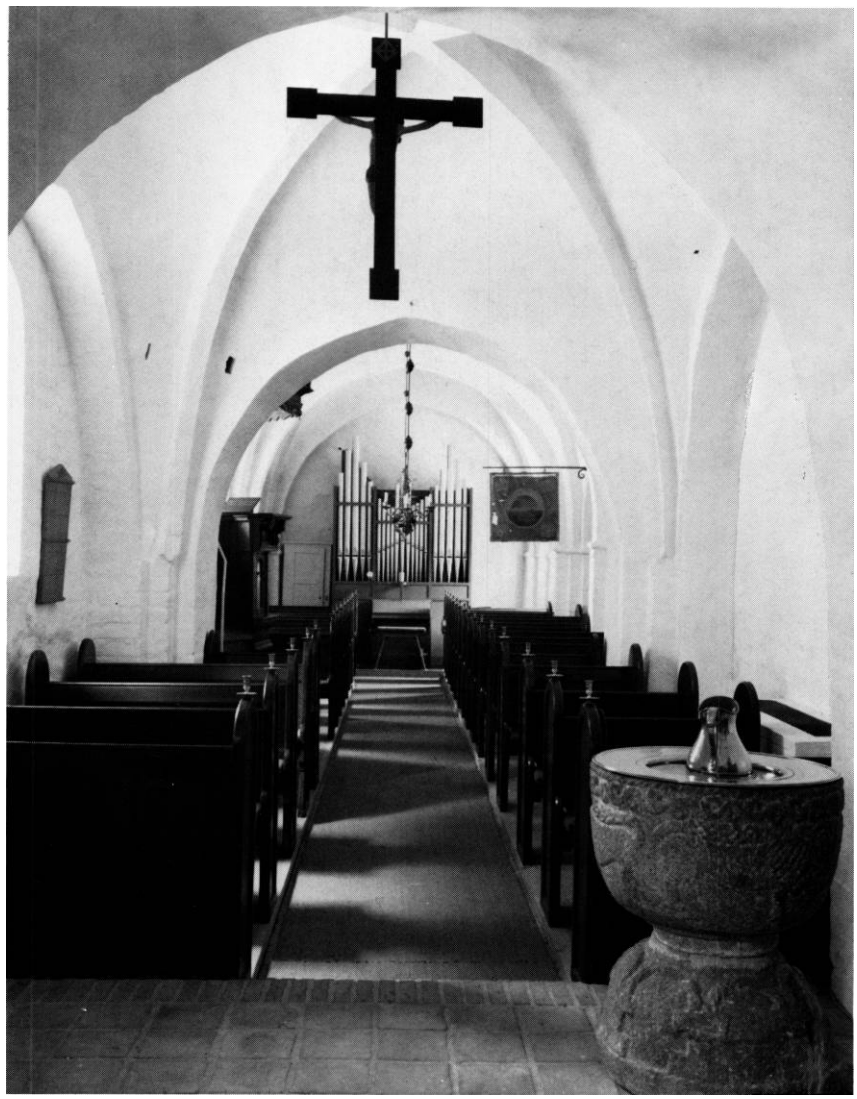

Fig. 16. Indre, set mod vest. NE fot. 1981. — *Interior, looking west.*

givne ved indskrifter på fodbrættet: Jomfru Maria med barnet, stående på måneseglet; over hendes hoved svæver to engle, som holder kronen, der karakteriserer hende som himlens dronning. Ved Marias ene side står S. Clemens, værnehelgen for Århus domkirke, hvorunder Tunø kirke hørte (jfr. historik), ved den anden den i Danmark så godt som ukendte pilgrimshelgen S. Alexius.

Midtfiguren er som på domkirkens højaltertavle (s. 490) adskilt fra sidefigurerne ved vægge, der over vandnæseprofilerede sokler har snosøjler, der bærer ca. 18 cm høje småfigurer af Johannes Døberen med lammet og Johannes Evangelisten med giftkalken. De krones af små baldakiner med fialer, der støtter de tre store, tresidede baldakiner. Disse er delt i to stokværk, det øvre med spidsbuede stavværksvinduer, det nedre med korsblomstprydede kølbuer under tredelte stavværksåbninger. Fire musicerende engle står på konsoller foroven delvis i fortsættelse af midtfeltets tredeling.

Den centrale Mariafigur (fig. 13) tilhører en såkaldt druemadonnatype;[33] i den ene hånd hol-

der hun en vindrueklase, nadversymbolet, som hun byder det nøgne Jesusbarn, der tager af druerne. Et perlediadem smykker hendes lange, udslagne hår, den folderige kjole og kappe er prydet med kantbånd med diamantbosser.

Ved hendes højre side står S. Clemens med pavekronen, mitraen, på hovedet; hans kappe, sammenholdt af spænde, er kantprydet som Marias. Attributterne, stav og anker, er nye. Til den anden side står den rejseklædte pilgrim og bekender S. Alexius (fig. 14), med kappe, hat med opkrammet skygge og taske. Hånden er strakt frem som for at modtage en almisse, og i den anden har han holdt sit attribut, formodentlig en trappe efter hans legende.[34]

Skabets rammeværk er enkelt profileret med spinkel rundstav og kraftigere hulstav; midtskabets fodbræt er det oprindelige, mens predellaen er istandsat efter en brandskade 1935.[8] De tre topblomster er nyere rekonstruktioner fra en oprindelig buefrise med korsblomster.[35]

1954-57 er tavlen restaureret af Einar V.Jensen.[36] Manglende smådele er tilføjet og en ny staffering udført, til dels på grundlag af en opmaling fra 1700'rne, dog med hensyntagen til de fa spor af den oprindelige staffering. Rammeværket står rødligt marmoreret, midtskabets baggrund blå forneden og rød foroven under det hvidt og rødt malede stavværk. Alle figurer har en lys, grå »stenfarve« uden udmaling af ansigter, men med forgyldning på hår, enkelte dragtdetaljer og attributter; fodstykkerne er grå.

På midtskabets fodbræt er genfremdraget figurernes navne, skrevet med gyldne minuskier på blå bund under Mariafiguren, rød under sidefigurerne: »S(anet)(us) clemens. S(an)c(t)a maria virgo. S(anet)(us) Allexcius«. På figurerne findes stedvis rester af den oprindelige kridtgrund, hvori ses mønstertegninger og bogstaver. På Alexiusfigurens nedre dragtbræmme er reliefskårne majuskler, de sidste bogstaver i hans navn: »...EXIS«, udført med lodrette vuggejernssnit mellem bogstaverne. Samme teknik er anvendt på Johannes Døberens kamelhårsdragt samt på fodstykkerne. På dragterne ses rester af bladmønstre, på Marias kjole

Fig. 17. Udskæring på †kirkestol: antagelig skolemester og kantor ved Århus domkirke Morten Borup (†1526) med sit våben (s. 2396). Usigneret tegning i NM2. - *Carving on †pew, thought to be Morten Børup (†1526), schoolmaster and precentor at the cathedral of Arhus, with his armorial bearings.*

tilsyneladende et kløverblad. Af oprindelige farverester er kun fundet blåt fra dragternes foer, desuden lidt guld poleret på gulrødt poliment.

Tavlen er tidligst omtalt 1715,[17] da det bemærkes, at den behøver anstrygning. Ifølge en beskrivelse 1868 stod der da under tavlen en indskrift om den sidste opmaling og restaure-

Fig. 18. Alterkalk fra o. 1550, med bæger fra 1781 (s. 2393). NE fot. 1981. - *Chalice from c. 1550 with cup from 1781.*

ring 1731.[18] I forbindelse hermed har den sandsynligvis faet den ovenfor nævnte staffering, og på fløjene er der blevet fremstillet brystbilleder af de fire evangelister, hvis navne står nedenunder med gylden kursiv på sort bund. På nordfløjen »S. Mattheus« og »S. Lucas«, der støtter armen på en bog med påskriften: »Evangelium S. Lucæ« og i hånden holder et ark, hvorpå læses: »L: 11 C 9 v. Beder og eder Schal Gives ...« etc. På sydfløjen »S. Marcus«, hvis bog bærer påskriften: »Evangelium S. Marci«, og »S. Johannes«, der er i færd med at skrive indledningsordene til sit kapitel: »In principio erat verbom(!)«. Evangelisterne er malet på mørkebrun baggrund, på nordfløjen domineres dragterne af blåt, på sydfløjen af rødt. - Endnu 1868 var der »over hele tavlen« malet en fremstilling af Opstandelsen,[18] formentlig på et †topstykke tilføjet 1731.

1869 blev tavlen restaureret på maler Lyders værksted[37] i Århus.[18] Rammen blev egetræsmalet, og figurerne fik nye farver og uægte guld. I midtskabets fodfelt og predellaen maledes nye, gule frakturindskrifter på sort bund, henholdsvis citat fra »Mth: 7 Cap. 7 v« og »Luk. 1, 78-79, Lyset fra det høje ...« etc., den sidstnævnte indskrift udbedret 1935 og gentaget med moderne skrift 1954ff.

De bevarede dele af den lille fløj altertavle synes at skille sig ud fra landsdelens øvrige, samtidige skæringer, dels ved sin figurtype: de langstrakte skikkelser med aflange, smalle ansigter, dels ved de fint udførte dragter og især ved fremstillingen af pilgrimshelgenen S. Alexius, der tilsyneladende ellers ikke er afbildet i Danmark.[38] Også »druemadonnaen« er sjældent forekommende her, hvorimod den tredie

Fig. 19. Alterstage, formodentlig under svenskekrigen 1658 skænket af to navngivne rytterofficerer (s. 2393). NE fot. 1981. - *Altar candlestick donated during the Swedish War, 1658, by two cavalry officers.*

storfigur, S. Clemens, hyppigt optræder både i stiftet og i domkirken, hvis værnehelgen han er. Valget af disse helgener kunne tale for, at en af domkapitlets højere gejstlige hos et udenlandsk værksted har bestilt tavlen, der enten fra første færd har været beregnet til Tunø som domkirkens patronatskirke, eller oprindelig har været anbragt ved et af domkirkens sidealtre for senere at blive overflyttet til Tunø.

Altersølv. Alterkalk (fig. 18), o. 1550, med bæger fra 1781; 16,3 cm høj. Den ret flade, sekstungede fod, hvis standkant har små, lodrette stave mellem dobbelte profillinier, er drevet pyramidalsk op mod de sekskantede skaftled, der er ledsaget af profilstave. Knoppen har drevne, spidsbuede stavværksvinduer i varieret udformning på oversiden, på undersiden er »vinduerne« udfyldt af bladværk. De fremspringende rudebosser har graverede minuskler: »ihesvs«. På en af fodtungerne er nittet en støbt, ret grov Kristusfigur, hvis glorieskive har indridsede stråler. Stort, glat bæger fra »omstøbningen« 1781.[14] Kvartlåg med tud fra 1947.[12]

Disk, 1863(?), udført af Vilhelm Christensen, København. Glat, 12 cm i tvm., under bunden stempler for guldsmeden (Bøje I, 1979, nr. 1593), Københavns bystempel (18)63(?) og guardeinens, Simon Groth. I 1800'rnes første halvdel anvendtes »et forgyldt fad« til messebrødet.[40]

Oblatæske, 1862,[39] af sort porcelæn med guldkors og -kanter. *†Oblatæske.* 1770/71 solgtes en gammel æske for 6 rdl. 10 sk.[14]

Vinkande, anskaffet 1845[8] fra Den kongelige Porcelænsfabrik, svarende til oblatæsken; nu ude af brug.

Sølvskummeske 1903, stemplet »FJH« for Frantz Jacob Hingelberg, Århus.[41]

Sygesæt, 1884. Den 9 cm høje kalk, på rund fod, har fladtrykt knop ledsaget af perlestave; på bægeret trambuleret et kors med trekløverformede korsarmsender. På bundpladen, der dækker for et lille oblatgemme, er graveret skriveskrift: »Thunø Kirke 1884«. *Disken,* med indskrift som kalken, har graveret cirkelkors på randen; 6,7 cm i tvm.

Fig. 20. Romansk døbefont (s. 2394). NE fot. 1981. - *Romanesque baptismal font.*

†Sygesæt. 1) 1717[6] skænkede sognepræst Jens Vindtmølle ved sin afsked fra embedet en »liden kobberforgyldt kalk og disk at betjene et sygt menneske med«. 2) Skænket mellem 1798 og 1803[14] af sognepræst Niels Schaarup; materialet var fortinnet blik.

Alterstager (fig. 19), o. 1650, sandsynligvis under krigen 1658 skænket (som dødsgave?) af to rytterofficerer fra Carl Gustavs armé. De lavstammede, 28 cm høje stager[42] med tætte profileringer på de hvælvede fodskåle, har midtdelt, pæreformet skaftled mellem hulled. Kraftig messinglysetorn. Øverst på fodskålene er i to linier graveret en ret sjusket versalindskrift. På den ene stage: »Joh. Wolff Blavfelder reg. eqv. illvs Carol Gvstavi princ. pal. ad Rhen. p. mvn. hoc alt. exorn.« (J. W. B. kongelig rytter under Carl Gustav fyrste af Pfalz ved Rhinen prydede dette alter med en from gave). På den anden: »M. Daniel Saverbreiliv. reg. eqv. p. mvn. sac. hoc alt. exorn.« (M. D. S. kongelig rytter prydede dette hellige alter med en from gave).[43]

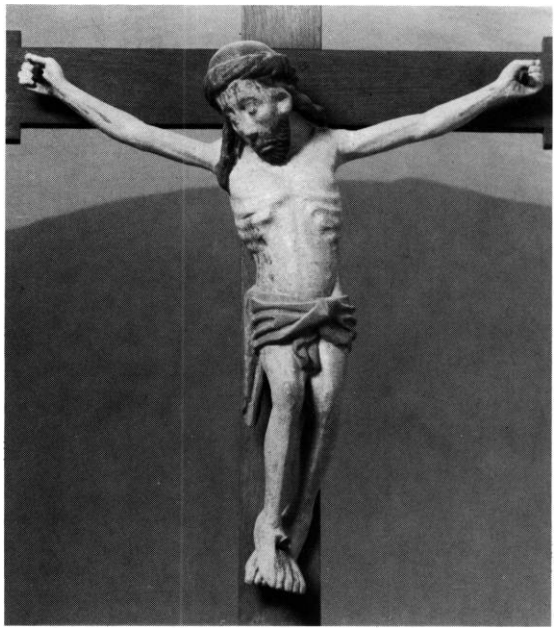

Fig. 21. Korbuekrucifiks o. 1450-1500 (s. 2394). NE fot. 1981. - *Chancel arch crucifix c. 1450-1500.*

En †*jernlysestage* fra middelalderen er omtalt af Uldall 1901.

Syvarmet *lysestage,* mindegave fra sognepræst Rambusch og hustru 1909.

Messehagel, to nye, en rødlilla og en grøn, samt en nyere, af rødlilla fløjl, med guldgalonerede kanter og -kors. †*Messehagler.* 1735 var haglen af rød silkeplys med et sølvbroderet kors bagpå; ti år senere karakteriseredes den som meget gammel og næsten ubrugelig.[6] 1824 fik kirken en hagel af rødt fløjl med sølvtresser, forfærdiget af skræder Holst[44] og bekostet af domkirken.[14] 1847 blev den erstattet af en ny af rødt silkefløjl med guldgaloner.[8] 1881 leverede E. Secher en ny.[45]

Alterskranke, 1977, af træ, brunrødtmalet.

Døbefont[46] (fig. 20 og 16), romansk, af granit, kummen af grovkornet, grå granit med store, lysrøde indslag, foden mere finkornet, rødlig. Kummen, der måler ca. 70 cm i tvm. og er ca. 27 cm dyb, har et konisk afløbshul, 6 cm i tvm. foroven. Under mundingsrandens tovstav er hugget en primitiv reliefdekoration, øverst en bølget bladranke og herunder to par flade dobbeltløver, hvert par med fælles maskeagtigt hoved, der har lille streg-mund i det rillede »skipperskæg« med spiralender. De slanke kroppe har rillede manker, og over ryggene ligger halerne, der ender i en bladstængel med hulede blade. En lille rundstav danner overgang til den runde, hvælvede fod, der er skråt afhugget mod underfladen.[47] Den er dekoreret med rundbuede tovstavsarkader på flade piller med stavkapitæler og -baser; cementlappet. Under korbuens nordside.

Dåbsfad, 1894, af messing, leveret af kobbersmed Wilson.[45] Glat, 70 cm i tvm., med fordybning midt i og randprofilering. Det tidligere anvendte †*dåbsfad,* af tin, omtales tidligst 1745.[6]

Dåbskande, o. 1900, af messing, 29,5 cm høj; pæreformet korpus med bred tud.

†*Fontelåg,* 1725 omtalt som ganske forfaldent.[17]

Korbuekrucifiks (fig. 21), o. 1450-1500. Den ca. 46 cm høje figur hænger i sekundært tilføjede, let bøjede arme, hovedet med den snoede tornekrone hælder mod venstre; det lukkede

Fig. 22. Sengotisk præstestol, muligvis fra Århus domkirke (s. 2396). NE fot. 1981. - *Late Gothic pulpit, may have come from the cathedral of Århus.*

hår lader det ene øre træde tydeligt frem, mundvigene er svagt nedadtrukne. Kroppen er spinkel, med smalt lændeklæde, der har midt- og sidesnip; fødderne er overlagte. Korstræet er rekonstrueret ved restaureringen 1954,[48] da der under seks farvelag afdækkedes en renæssancestaffering: gullig hudfarve, brunt hår og skæg, øjnene malet som lukkede, grøn tornekrone, rødt lændeklæde og røde blodspor fra sårene. - De nyere arme viste sig ved farveafrensningen kun at have tre lag, alle med guldbronze eller uægte guld.

I kirkens inventarieliste 1735[6] noteres, at et krucifiks i koret er foræret af Niels Krabbe, murermester i Horsens (jfr. bygningsistandsættelser). Omtalen vedrører muligvis ovennævnte krucifiks, som murermesteren kan have erhvervet fra en anden kirke. 1745 var dets plads »i korsdøren i hvælvingen«,[6] dvs. i korbuen ligesom nu.

Prædikestol og *himmel* (fig. 23), fra 1600'rnes første halvdel, er et enkelt og nu noget reduceret arbejde, med samtidige eller måske lidt yngre malerier i storfelterne. Stolen består af fire fag samt et nyt tilslutningsfag mod væggen. De ret lave storfelter har arkader med omløbende kassetteværksrammer og kapitæler med æggestav og tandsnit. Samme ornamenter pryder den kraftige gesims, der støttes af hjørneknækkede knægte med rudebosser og særprægede englehoveder (fig. 35); smalfelterne har profilrammer. Også storfelternes lodrette rammeværk er hjørneknækkede og glatte, men på den kraftigt fremspringende plade over postamentet ses i malingen spor efter en foranstillet, fritstående hjørneprydelse. Den kvartrunde postamentbjælke er smykket med en reliefskåret pærestav flankerende rosetter. Glat, omløbende postamentliste over profillister.

Den store, samtidige lydhimmel har fem fremspringende sider og én lang, lige, mod væggen. Gesimsen har tandsnit, gennemløbende frise og lave ~ -formede volutter om midtroset. På hjørnerne står bossesmykkede topspir hvorimellem lave trekantgavle (på de tre forreste sider) med topspir, volutter og påsatte englehoveder. Himlens underside har to rækker

Fig. 23. Prædikestol og lydhimmel fra 1600-1650 (s. 2395). NE fot. 1981. - *Pulpit and sounding-board c. 1600-1650.*

kraftige, karnisformede tandsnit omkring ottekant med dobbeltroset med mellemfaldende spidsblade.

Prædikestolen, der allerede ved et syn 1745[6] karakteriseredes som værende i en »hjælp behøvende tilstand« og 1851 var »brøstfældig og vansirende«,[8] gennemgik o. 1956 en restaurering ved Einar V.Jensen. Under tre lag egetræsmaling - de to tidsfæstet i regnskaberne til 1852[18] og 1874[8] - afdækkedes en staffering fra 1600'rne, med nyere reparationer, overvejende mønjerødt og grønt samt guld på englehår, tandsnit og æggestav, her vekslende med sølv. Rammeværket er rødmarmoreret og bunden sort for de gule, nyopmalede og til dels rekon-

Fig. 24-26. Detaljer fra de sengotiske præste- og degnestole med Århusbispen Niels Clausens våbener og dyrehoved på rygvangen (s. 2397). NE fot. 1981. - *Details from the Late Gothic priest stall and parish clerk stall with the armorial bearings of Niels Clausen, Bishop of Arhus and with an animal head on the back.*

struerede frakturindskrifter. På frisen: »Dersom i høre Hans Røst i dag da for hærder icke eders« [hjerter; Hebr. 3,7-8]. På postamentlisten: »Ps. 95. Kommer Lader os tilbede oc Nedfalde, Lader Os falde paa knæ for her(ren)«. På lydhimlen: »Heb. 4. Guds Ord er Leuendis Oc Krafftigt Oc skarpere end noget tvueeget suerd. Oc som trenger iginem intil ...«. I storfelterne er afdækket primitive malerier, knæstykker af gloriesmykkede evangelister med deres tegn, udført (uden kridtgrund) med grove konturer og unuancerede dragter på (oprindelig) blå baggrund. Enkelte bogstaver,[49] versaler, er malet ud for hovederne: fra øst 1) »M« for Mattæus, 2) »S.M.« for S. Marcus, 3) »S. L.« for S.Lucas og 4) »S.I.« for S.Johannes. - Ved restaureringen er stolen sænket og ny trappe tilføjet. Vedrørende malet baldakin over lydhimlen, se kalkmalerier.

Stolestader, 1898, udført af snedkermester H. Hansen efter tegning af arkitekt H. V. Ahlmann.[18] Enkle, rundbuede gavle, egetræsmalede og ferniserede. Det tidligere †*stoleværk* var 1852 lavet af fyroppasser Rasmus Sørensen og egetræsmalet af maler L. Bentzen, Århus.[18] Ved udskiftningen af stoleværket nævnte år var de gamle stolestader opstillet uden for kirken, hvor de brændte under den store bybrand 5. august.[50]

Herimellen har antagelig også været den †*»kirkestol«,* der bar »en udhugning« (fig. 17), som formodes at forestille skolemester og kantor ved Århus domkirke Morten Børup,[51] død 1526. Tegningen gengiver en lille mand med hue og skuldertaske, der i den ene hånd holder et ris, i den anden et skjold med tre krydslagte genstande: greb, ris og ferle, mærker, der henviser til hans landlige oprindelse og virke som skolemester, og som svarer til en dekoration på hans †gravsten i Århus domkirke[52] (s. 820, nr. 11).

Præstestolen og *degnestolen* (fig. 22, 24-26), fra 1500'rnes 1. fjerdedel, svarende til degnestolen i Framlev, (s. 2054), stammer muligvis fra Århus domkirke, hvor deres bestanddele kan have indgået i rækken af korstole (jfr. s. 535) sammen med andre tilsvarende, men nu forsvundne (jfr. nedenfor).

De to stole, af umalet eg, har glatte for- og rygpaneler i enkeltprofileret rammeværk. Den

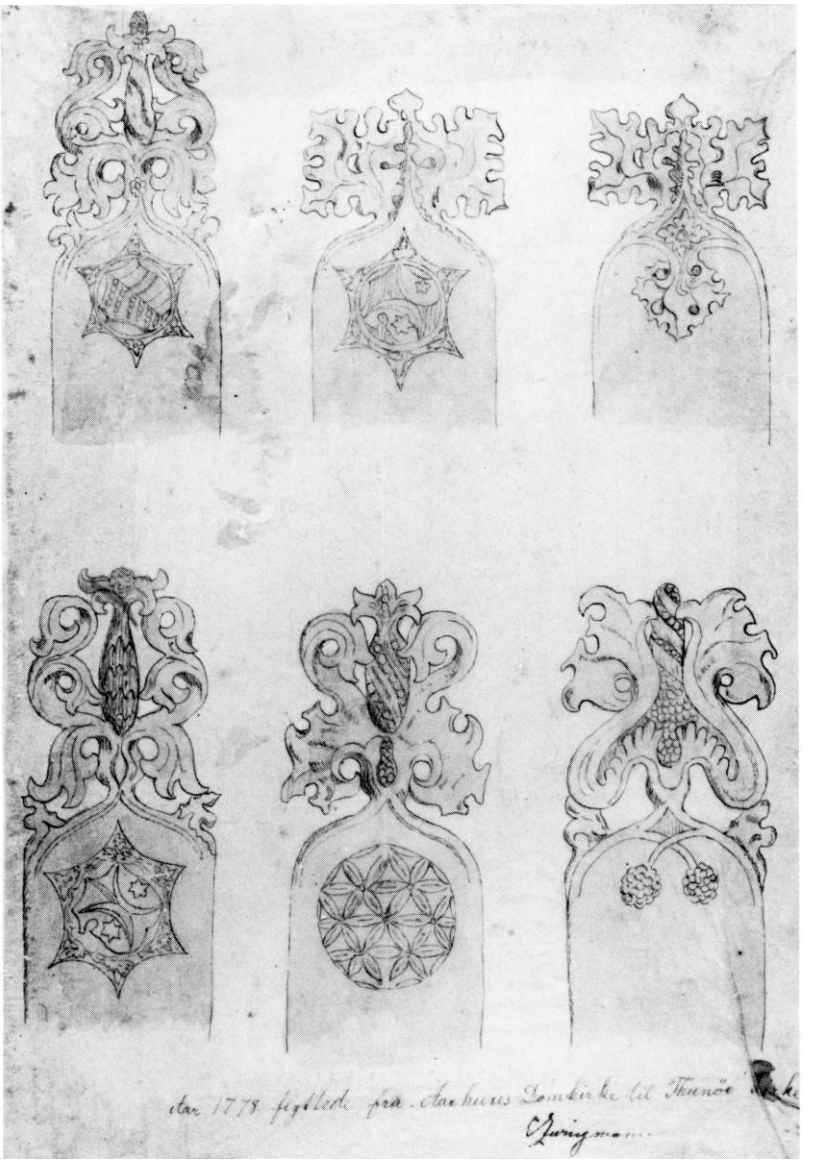

Fig. 27. Tegning af sengotiske stolegavle, muligvis oprindelig dele af Århus domkirkes korstole, senere overflyttet til Tunø, hvor de to øverste er bevaret i præste-degnestolene (jfr. fig. 22 og 24-26) (s. 2398). Tegning af Christian Zwingmann i Roskilde domkirkes arkiv. - *Drawing of Late Gothic pew ends; may originally have been parts of choir stalls in Århus Cathedral, later transferred to Tunø where two of them are preserved (cf. fig. 24 and 26).*

øvre kant på begge forpaneler foran de skrå pultbrædder er udskåret med en art karnisformede tænder forskudt for hinanden;[53] en variant af listen på præstestolens rygbræt er muligvis fornyet. Forpanelernes gavle, med kølbueformede afslutninger, er alle kronet af sengotisk bladværk og kolbeblomster i usædvanlig fin udførelse. To af gavlene har ganske som i Framlev et reliefskåret, asymmetrisk våben i forsænket cirkelfelt, indkredset i et sekspassigt felt med skårne treblade i sviklerne. Våbenet er på degnestolen Århusbispen Niels Clausens (1491-1520) (fig. 26), på præstestolen hans mødrene våben, Present (fig. 24). Rygpanelernes glatte vanger,[54] hver skåret i eet stykke med fremspring ud for bænken, løber foroven på

Fig. 28. Lysekrone o. 1550, skænket 1730 (s. 2399). NE fot. 1981. - *Chandelier c. 1550, donated 1730.*

Fig. 29. Topfigur fra lysekrone, jfr. fig. 28 (s. 2399). NE fot. 1981. - *Topfigur from chandelier (cf. fig.28).*

præstestolen ud i fladtskårne fantasidyrehoveder (fig. 25). De har tovstavsagtig mankekant og et udhulet øje på hver side og fremtræder således som en grovere udformning af de bevarede dyrehoveder på domkirkens korstole (jfr. s. 532, fig. 306). På degnestolens østgavl ses indskårne bomærker. - Da man 1842[8] ønskede pladsen ved alteret udvidet, blev begge stoles for- og rygstykker rykket tættere sammen og de østvendte pultgavle yderligere gjort 10-12 cm smallere ved at beskære plankesiderne. 1888[s] blev »forstykkerne« over præste- og degnestolene fjernet og stolene rettet og repareret. Nye fodplanker er tilføjet 1958.

Stolene står nu i afrenset eg, efter at to lag egetræsådring er fjernet 1958. Ved restaureringen iagttoges en ubetydelighed jernoxydrødt på præstestolens vestre vange, hvis oprindelige dyrehoved er delvis ødelagt ved afsavning.

Ifølge en tegning[55] (fig. 27) af arkitekt Christian Zwingmann (1827-91) har Tunø kirke foruden de oven for nævnte stole ejet (mindst) fire andre †*stolegavle* i en tilsvarende udførelse og med forskellige skårne motiver foroven på gavlene: krabbeblad, biskop Niels Clausens våben svarende til degnestolens, cirkelfelt med passerrosetblade samt krydsende vindrueranker. Zwingmanns tegning af de seks gavle bærer påskriften: »Aar 1778 flyttede fra Aarhuus Domkirke til Thunøe«, hvilket forekommer sandsynligt, idet der netop i de foregående år, 1776-77, var foretaget store ændringer i domkirkens kor i forbindelse med fjernelsen af det af Niels Clausen 1508 opsatte lektorium samt en del af korstolene (jfr. s. 541ff.). Både de bevarede præste-degnestole og de aftegnede †stolegavle er desuden af en sådan kvalitet, at de godt kan have indgået i biskop Niels Clausens supplering af de lidt ældre korstole ved færdiggørelsen af kannikekoret.

To *hatteknager,* tildannet af opsatser fra kronhjort, var tidligere[56] anbragt på skibets sydvæg, nu flyttet til våbenhusets vestvæg.

†*(Monstrans)skab.* I inventariet 1769/70[14] nævnes »et stort, gammelt skab«, der formodentlig er identisk med et 1849[57] omtalt monstransskab[58] med Århusbispen Niels Clausens våben. 1852 solgt på auktion.[26]

Pengebøsse, o. 1950, af messing, ophængt på stolestade over for syddøren. †*Pengetavle* med lille sølvklokke, omtalt 1745[6] og senest 1847.[11]

Orgel, bygget o. 1909 af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen.[59] Købt til Tunø kirke 1947, stod oprindelig i Ålestrup kirke (Viborg amt).[60] Ét manual med fire stemmer: Bordun 16', Principal 8', Salicional 8', Fløjte 4', oktav-

Fig. 30. *Løvehoved, hængeknop fra †lysekrone (s. 2399). LL fot. 1984. - **Lion's head from †chandelier.*

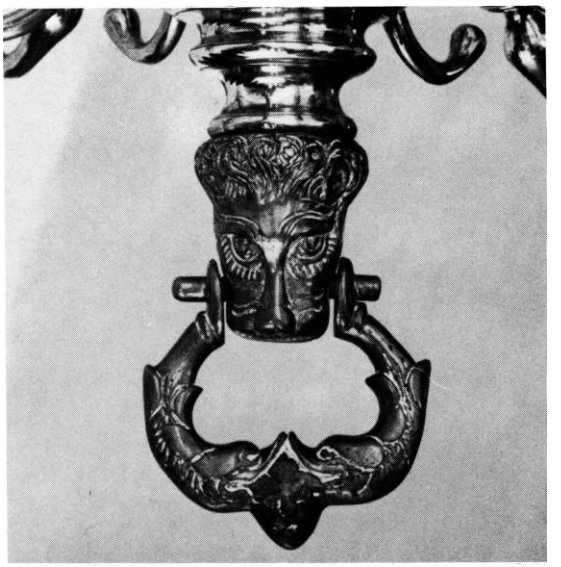

Fig. 31. Løvehoved fra lysekrone, jfr. fig. 28. NE fot. 1981. - *Lion's head from chandelier (cf. fig. 28).*

koppel. Pneumatisk aktion, bælgventillade. Nyere facade (1947?) med attrappiber af sølvbronzeret zink. I vest. †*Harmonium,* anskaffet 1917 eller 1918 for indsamlede midler. Ved skibets sydvæg.[8]

Salmenummertavler, tre nyere, af umalet eg, til ophængningstal. 1837[14] anskaffedes fem trætavler, der sortmaledes 1852.[11] 1872 erstattedes de af fire nye.[8]

Skriftetavle (fig. 34), 1723, af eg, 23x25 cm, med 1-40 huller og herunder indskårne tal til tælling af altergæsterne.[61] Nederst indskåret: »Anno 1723«. Ophængt i våbenhusets nordøsthjørne.

Kirkestævnetavle (fig. 33), nævnt 1908,[62] sortmalet trætavle, 28x17 cm, med gulmalet skrift: »Kirke Stevne«. Ophængt i jernring i våbenhuset, vest for døren til kirken.

†Maleri, forestillende Dommedag, er omtalt i inventariet 1745; det hang da på kirkens nordvæg.[6] 1837 var det så iturevet og beskadiget, at det ikke kunne restaureres og blot var »til vanzir« for kirken, hvorfor man ønskede det fjernet.[8]

Lysekrone (fig. 28), o. 1550, men med tilføjelse af forskellige yngre dele; ifølge en inventarliste[6] skænket 1730 af en skipper fra Horsens, Anders Frandsen, der havde ægtet en af Tunøboernes døtre. Stammen har renæssancebaluster og nedre, profileret led med midtskive, hvori er ophængt seks lysearme, der midtpå har skive mellem indknebne led og yderst ender i lille knop.[63] De flade drypskåle og lysepiberne er nyere. Topfiguren er en 9 cm høj, siddende løve (fig. 29) med åbent gab, der muligvis har fattet om en ring eller et skjold.[64] Manken er groft stiliseret, og den flade, takkede hale med »øsken« er en degenereret form af ældre løvefigurers »flammende« hale.[65] Som hængefigur tjener et dobbelt løvehoved (fig. 31), der bider over en stav, hvori er ophængt to delfiner, der gaber over en bladmaske.[66] Hovedet er mere rødligt (kobberholdigt) i godset end topfiguren og er muligvis lidt yngre end denne.

På stammens midtskive er graveret givernes initialer med store skønskriftsbogstaver: »A F S A I D TB 1730«, for Anders Frandsen og hans hustru.[67] Mindre reparationer foretaget 1844[14] og 1849[11] af R. Hansen. Ophængt i rødmalet jernstang, med fem gulbrune trækugler, i skibets østligste fag ud for prædikestolen, den oprindelige plads.[6]

**Løvehoved* (fig. 30), af bronze, fra 1400'rnes sidste halvdel, fra †lysekrone. Det kun 4 cm høje, hule dobbelthoved med et hul i hver kæ-

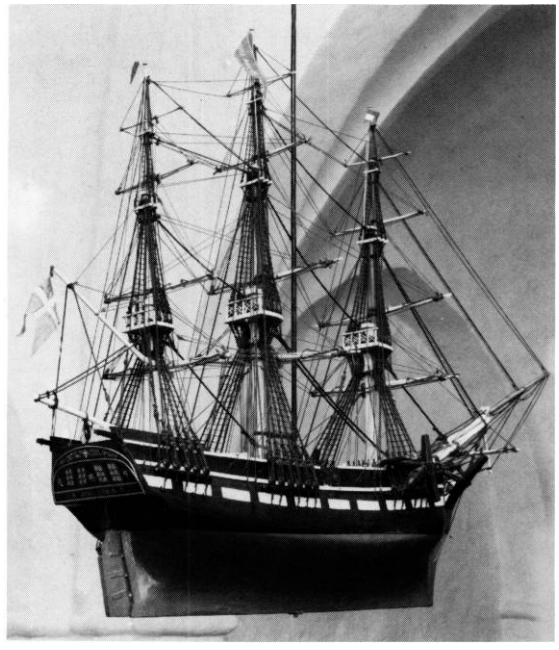

Fig. 32 . Kirkeskib 1842 (s. 2400). NE fot. 1981. - *Votive ship 1842.*

beside til anbringelse af en ring, har dannet hængeknop på en lille krone, hvortil den har været fæstnet ved hjælp af tre huller foroven. Et hul ved den ene sides næseflig er muligvis et støbehul. Fundet ved gravning på øen, nu i Nationalmuseet (inv.nr. D 11468).

Kirkeskib (fig. 32), fuldskibet »Louise Augusta«,[68] bygget og »Skjænket ved Julefesten Anno 1842 til Thunø Kirke af I. P. Rasmussen«; repareret 1930.[8] Kølen rødlaseret, skroget sort med hvide striber, uægte forgyldning på agterspejlets og forstavnens bladranker. Det kvindelige gallionshoved har sort hår og røde prikker på kinderne. Den nu overmalede indskrift var malet med skriveskrift på begge sider af kølens nederste del. Ophængt i næstvestligste fag.

Klokke (fig. 39), »omstøbt til reformations iubelfesten 1817, af D. Reimer i Randers«. Indskriften, med reliefversaler, afgrænses foroven af en stiliseret bladbort svarende til bl.a. Skovbys (s. 1981), forneden af en tilsvarende, men halveret. På korpus, mellem bladranker, et vers: »Min stemme skal det bud / til menigheden være / at møde for sin Gud / med [bøn][69] og tak og ære«. På klokkelegemet ses desuden aftryk af forskellige, til dels utydelige medailler, tilsyneladende de samme, som en anden Randers-klokkestøber, P. Meilstrup, har anvendt på klokken i Ormslev (s. 2169 med fig. 25): 1-2) For- og bagside af Christian Vils salvingsmedaille 1767, samt 3-4) Stutteridirektionens andenpræmiemedaille fra 1786, en stående hest mod venstre.[70] 5) Næsten udslidt medaille, under verset. - To lister afgrænser et karnisprofil over slagkanten, der har kraftige mærker af slid og spor efter en reparation 1828.[71] Klokken, der er ca. 61 cm i tvm., vejede efter omstøbningen 19 lispund og 6 pund. Omkostningen herfor var ialt 442 rd. 3 mk., som betaltes af Århus domkirke,[72] der også samtidig anskaffede en jubilæumsklokke (nr. †9, s. 632). Oprindelig hang klokken i tårnet, men efter at dette var blevet forhøjet, kunne klokken ikke høres tilstrækkeligt, og den flyttedes da 1837 til våbenhuset[15] og ophængtes lidt inden for gluggen i en lille klokkestol af eg. Ny ophængning 1965. - Den oprindelige(?) *knebel,* af jern, 43 cm lang, konisk, med affasede sider og afsluttet af kugle med hængeled, er nu ophængt på våbenhusloftet sammen med den udskiftede vuggebom.

†*Klokker.*[73] Et syn 1725 omtaler den daværende klokke som ganske revnet, 1774 som ubrugelig.[17] 1784 blev den omstøbt af Johan Gotlieb Ritzmann, København;[14] dens vægt var 25 lispund og 10 pund.[72] 1814 var den revnet og omstøbtes derfor tre år efter.[8]

GRAVMINDER

Epitaf, se kalkmalet epitaf s. 2388 over sognepræst Jørgen Hansen, †1640.

Gravsten. 1) (Fig. 36), o. 1690, over unge karl, skipper Jens Jørgensøn, f. »her« på Tvndø 3. okt. 1654, †smst. 1[6] jan. 1690, 35 år gl.[74] Grå kalksten, 208 X ca. 113x11 cm, hvis ret nedslidte indskrift med fordybede versaler og store skønskriftsbogstaver er indfattet af krydsende palmegrene i relief. Forneden omslutter de et brændende hjerte, og herunder ses kranium over korslagte knogler. Stenen har hjørnecirkler med de siddende evangelister og deres

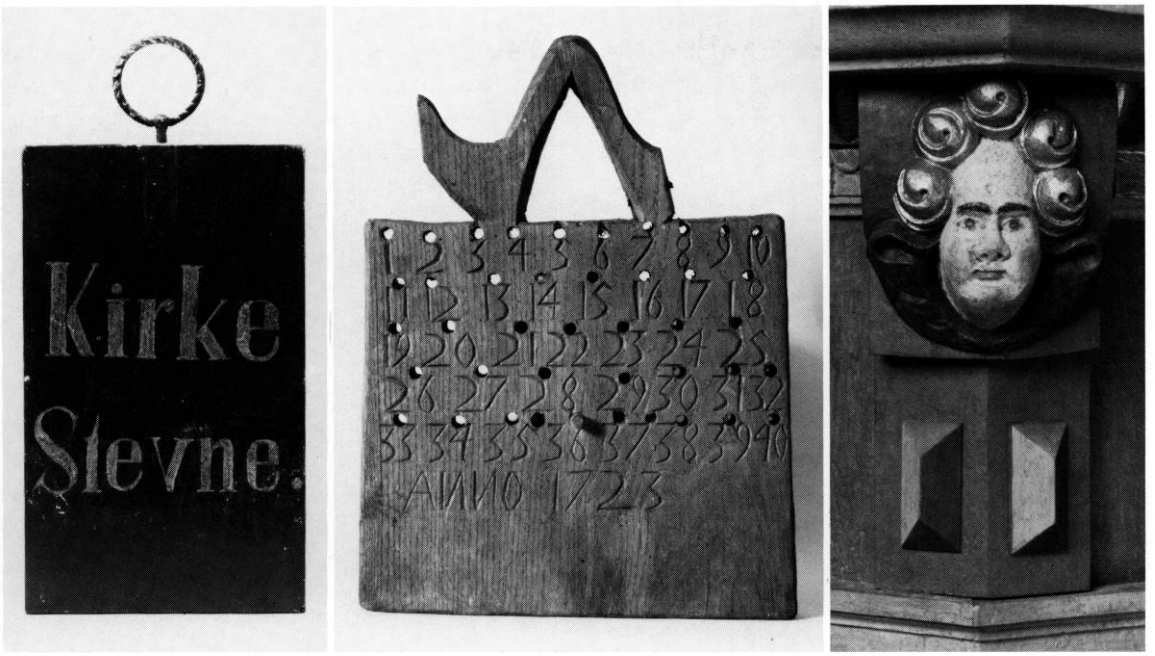

Fig. 33-35. 33. Kirkestævnetavle. 34. Skriftetavle (s. 2399). 35. Detalje fra prædikestolen (jfr. fig. 23) (s.2395). NE fot. 1981. - *33. Parish notice-board. 34. Confessional list. 35. Detail from pulpit (cf. fig. 23).*

tegn, foroven Mattæus og Markus, forneden Lukas og Johannes. I et øvre laurbærkranset ovalfelt kunne tidligere læses en versificeret indskrift med reliefversaler: »Jeg vandrede til Gud i bøn, / paa bølgerne uroelig, / en havn ieg fik til løn / vdi Guds trygge boelig«. Stenen[75] er antagelig udført i et Århus-værksted (jfr. bl.a. Århus domkirke nr. 73, s. 808). 1784[15] lå den »i kirken«, 1888 blev den borttaget fra våbenhuset og endelig 1897 opstillet vest for våbenhusdøren.[8]

2) O. 1705, over unge karl, skipper Rasmus Madsen, f. »her paa Thunøe«, †10. maj 1705, 29 år gl.[74] Rødlig kalksten, 126x71,5x7 cm, indskriftens reliefversaler næsten bortslidt. Inden for en ramme med tungebort mod midtpartiet ses det rektangulære skriftfelt, der flankeres af søjler med bladvolutkapitæler. I hjørnerne bredrammede cirkler med forskellige blomster, i nederste venstre hjørne dog tre hvedeaks. Mellem de øvre cirkler et rundbuet felt med et vinget timeglas i stativ og på bueslaget en fordybet versalindskrift: »Glasset er u[d-r]onden, himmerig er uonden«. På stenens rand en tilsvarende, versificeret indskrift:

»I daabens himmel[va]nd min [s]iæl fick æresmycke.
Af belt oc jydske-strand gaf Gud mig brød oc lycke.
Hos vandet var min boe, i vand min [s]iel udgick.
I himlen fant ieg roe oc lifsens vande fick«.

1784 lå stenen i kirken,[74] hvorfra den blev taget op 1894;[8] nu op ad våbenhusets sydvæg, øst for døren.

3) (Fig. 37), o. 1717. Figursten over Mads Rasmussen degn, f. på Thunøe 1640, †1717, 77 år gl. »Ægteviet med ærbaarne og gudfrygtige matrone Ane Jørgens Daatter« 28 år, †1691, 53 år gl. Fader til syv børn, sognedegn i 58 år, kirkeværge 54 år, enkemand 26 år. »Med hustruen kierlig, med børnene faderlig, med alle fredelig, i embedet ulastelig, i sangen forlystelig, i kirken gudelig, i Gud fornøyelig, i omgiengelse ærlig, i medgang varlig, i modgang taalig, i levnet christelig, i arbeide uafladelig, i huuset forsynlig, hos alle elskelig, af sine umistelig, i nøden trøstelig, i døden blev hand friemodelig, hans legeme hensov sødelig, hans rygte lever priselig, hands siel salig, hans opstandelse skal blive glædelig«.

Rødlig kalksten, 198x121-117,5x10 cm, indskriften helt bortslidt, men nedskrevet af

sognepræsten 1784.[74] Det gamle degneægtepar er på samme måde som mange borgerfolk i 1600'rne portrætteret i hel figur under en tvillingarkade båret af snosøjler med joniske kapitæler. I sviklen mellem buerne ses Kristus på korset, med skriftbånd hvorpå »Inri«; under buesammenstødet en vindrueklase. Den gamle mand med skaldepande, men halvlangt hår og fuldskæg, folder hænderne foran livet omkring en bog med spænder. Over en delvis opknappet, knælang kofte med ærmeopslag bærer han et firkantet kravestykke. Han har knæbukser samt sko med hæle på de udadrettede fødder. Kvinden har konehue og er iført fodsid dragt, rynket og sammenholdt i livet af bånd med sløjfe; overdelen har ærmeopslag, og i halsudskæringen ses et tørklæde. I højre hånd holder hun en blomst, i venstre en bog med beslag. Også hun har sko med hæle. Fodfeltet er afrundet nedefter, hvor der ses en spinkel bladranke. I stenens hjørner er velhuggede relieffer af de fire evangelisttegn med skriftbånd, hvorpå deres navne med versaler, foroven »[S. Mattæ]us« og »S. Marc[u]s«, forneden »S. [Lucas]« og [S.Johannes].

Stenen [76] lå 1784[74] over degnens begravelse i våbenhuset, hvorfra den fjernedes 1888; 1897 opstillet udenfor, øst for våbenhusdøren.[5]

†*Gravsten*. 1) O. 1700, over »ærlig og velagte karl sal. Ole Rasmussen barnfød paa Tunø aar —«. Stenen,[77] der var »en grov marmor«, havde oprindelig været »et bord-blad (dvs. bordplade), da den har en udhugget fals nedenunder til at falde i en ramme«. Den ovenfor citerede indskrift var tilsyneladende stenens eneste pryd. Lå 1784 på kirkegården.[74]

2) O. 1707, over Michel Rasmussen foged, f. på Thunøe, »boede og døde her« 14. juli 1707, 76 år gl. Levede i kærligt ægteskab 25 år med Ane Jens Daatter, f. »her paa Thunøe, boede og døde her« 12. maj 1689, 47 år gl. »Af grå kamp« (antagelig kalksten), 2½ alen lang, 1 al. 22 tommer bred og 3 tommer tyk. »Den meget smukt udhuggede« sten[75] med hjørnecirkler, hvori evangelisterne, havde på den øvre halvdel en fremstilling af den opstandne Kristus med sejrsfanen mellem to engle, hvorover stod: »Jeg er opstandelsen og livet« etc. (Joh. 11,25). På den nedre halvdel læstes gravskriften, hvorunder dødssymbolerne timeglas og dødningehoved samt ægteparrets sammenskrevne initialer »MRS« og »AJD«. Lå 1784 på kirkegården.[74]

3) O. 1728, over Søren Jørgensen Gylding, »som levede her paa Thunøe et meget christelig og exemplarisk ægteskab i 52 aar, var en gudfrygtig og christelig kirkeværger i 45 aar og fuldendte sit gudelige livs løb« 27. apr. 1728, 76 år gl. Hos ham nedsat hans hustru, »den hæderbaarne, gudfrygtige og dyd-prydede, nu salige matrone Kirsten Christens Daatter«, †17•. Deres ægteskab velsignet med seks børn, to sønner og fire døtre. Herunder stod med reliefbogstaver:

»Læs pillegrim det skrift som her udhugget findes,
du kan forsikres at det vel er værd at mindes,
da dette ægte-par blev udi støvet lagt,
tog dyden selv paa sig for dennem sørge-dragt.
Hvorfor: fordi de blev til døden ved at vandre
i Herrens sande frygt og vare lys for andre,
en æret alderdom Gud derfor dennem gav,
og troefasthed den staaer og tal' af deres grav.«

Grå »kampesten«[75] (nok kalksten), 2¾ alen lang, 1 alen og 15 tommer bred og 4 tommer tyk. Foroven midtpå sås dødens engel, der lænede sig mod et dødningehoved og holdt et timeglas i hånden. På to piller stod to engle, der holdt henholdsvis et kors samt en krans og en palmegren. Ved foden af pillerne stod to andre engle, som bar en krans, der omsluttede den indhuggede gravskrift. Lå 1784 på kirkegården.[74]

Mindefane (fig. 40), skænket 1734. Fanedugen, der måler 78x79 cm, er syet af et enkelt lag silkestof og kantet af en 2 cm bred metaltrådsknipling. Den oprindelig hvide silke er bemalet på begge sider med et cirkulært motiv indrammet af en gylden bladkrans. Den ene sides motiv forestiller et skibsforlis[78] hvorover et skriftbånd med gylden skriveskrift: »Anno 1713 udi Martii Maaned Er dette Skib Strandet paa sam(m)e maade som den(n)e afbilding udviser. Gud wære Lovet, som hialp i Nøden«. Den anden sides midtfelt rummer en syvliniet

Fig. 36-37. Gravsten. 36. Nr. 1, over skipper Jens Jørgensen †1690 (s. 2400). 37. Nr. 3, over sognedegn Mads Rasmussen †1717, og hustru †1691 (s. 2401). NE fot. 1981. - *Tombstones. No. 1, to the sea captain Jens Jørgensen †1690, and no. 3, to the parish clerk Mads Rasmussen †1717, and his wife †1691.*

indskrift med gylden skriveskrift på blå bund: »Til en Erindring, om Guds Beviiste Hielp, I Nøden. Gives dette til Tun=øe Kirke, af Dorothea Schwartzes A(nn)o 1734.« På begge sider af dugen er i hjørnerne malet ensartede, gyldne rocailleornamenter.

Fanen er efter restaurering 1982 indfattet mellem to lag glas i en messingramme og ophængt på en rødmalet stang[79] anbragt ud fra skibets nordvæg i næstvestligste fag.

Kirkegårdsmonumenter. Støbejernskors, nr. 1, 3 og 4 ved korets østgavl (jfr. fig. 4), nr. 2, 5, 6 og 7 nord for tårnet. 1) O. 1853, over Caroline Petersen, f. i Horsens 15. maj 1776, død på Thunø 7. febr. 1853. Korset, der i hovedtræk svarer til et i Vitten (s. 1797), har trekløverformede korsarmsender, hvori relief af sommerfugl, krydsende, nedadvendte fakler nederst på korsstammen og sammenlagte hænder under tværarmens trykbogstaver, i relief; 82,5 cm højt.

2) O. 1855, over Ane Katrine Rasmusdatter, gift med sognefoged Rasmus Hansen, †1855, 64½ år. På tværarmens bagside: Julie Schønning, f. på Samsøe, †1855, ¾ år. Korset ganske som nr. 1; 97,5 cm højt.

3) (Fig. 38), o. 1862, over sognepræst på Thunøe Ludvig Constant Krarup, f. i Breininge præstegård 9. apr. 1806, død i præstegården på Tunøe 5. febr. 1862. Korset, der af form

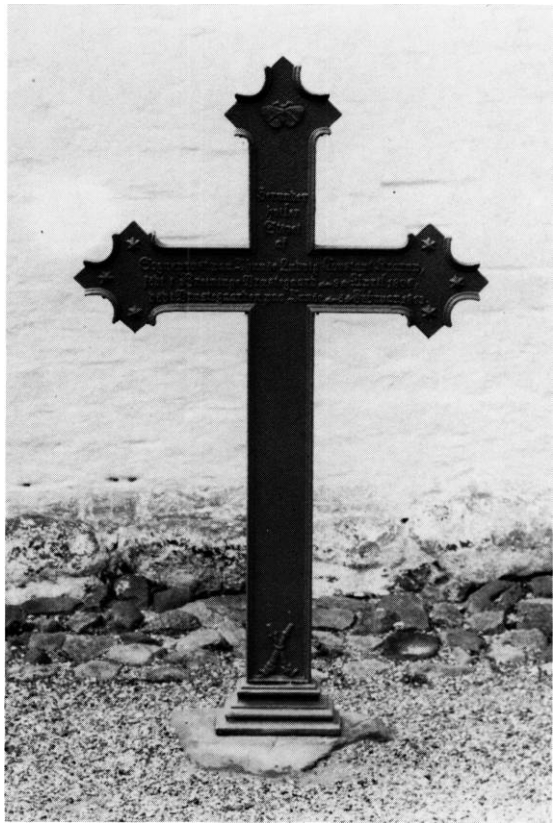

Fig. 38. Støbejernskors nr. 3, over sognepræst L.C.Krarup, †1862 (s. 2403). NE fot. 1981. - *Cast iron cross to the minister L. C. Krarup †1862.*

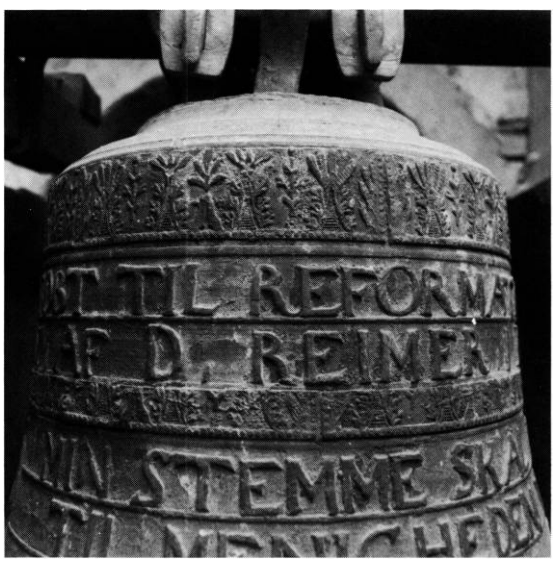

Fig. 39. Udsnit af klokke, støbt 1817 af D. Reimer, Randers (s. 2400). NE fot. 1981. - *Section of bell, cast 1817 by D. Reimer, Randers.*

svarer til et i Beder (s. 2301), er dekoreret med sommerfugl, stjerner og fakler. Indskrift med reliefkursiv. 127 cm højt over flad granitsokkel.

4) O. 1862, over gårdmand Christen Jensen, f. på Thunø, †1829, 36 år, og hans kone Marie Hansdatter, †1862, 65 år. Korset, 97,5 cm højt, som nr. 1 og 2.

5) O. 1864, over Rasmus Hansen sognefoged på Thunø, *1794, †1864. Korset, 97,5 cm højt, som nr. 1, men uden relief med sammenlagte hænder. Indskrift med reliefkursiv.

6) O. 1866, over pigen Karen Marie Olesen, *4. apr. 1827, †12. nov. 1866. Korset, 94 cm højt, som nr. 3, men også med stjerner på øvre korsarm og sammenlagte hænder. Indskriften med trykte bogstaver.

7) O. 1880, over pigen Kirstine Eline Marie Olesen, *1.jan. 1854, †17. nov. 1880. Korsarmsenderne spidst trefligede, med påsat stjerne; roset over kølbueafsluttet felt nederst på korsstammen. Trykte bogstaver. 104,5 cm højt.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Århus bispearkiv: Regnskaber for Tunø kirke 1742-1847 (C 3.2440 og 2441). - Tunø embedsbog 1807-89 (C374.10). - Århus domkirkes inspektionsarkiv. Dok. vedr. Tunø kirke 1816-1904 (C617.41). - *Kirkeregnskaber:* Tunø kirkes regnskabsbog 1657-1759 (C KRB 462 og 463). - *Ved embedet:* Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og 1650-51.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker VI, 1901, s. 328-31. - J.H.Larsen: Bidrag til topographisk Beskrivelse af Samsøe og Tunøe, 1849 (jfr. litteratur). - Indberetninger ved N. J. Termansen 1935 (altertavle) og 1949 (altertavle, degnestol og prædikestol), Einar V. Jensen 1958 (inventar), Egmont Lind 1963 (kalkmaleri), Olaf Hellvik 1969 (kalkmaleri), Bent Meyer 1977 (hovedrestaurering), Jens J. Dalgård 1977 (kalkmaleri), Robert Smalley 1977 (kalkmaleri), Lucien Hecklen 1977 (altertavlens topstykke), Vibeke Michelsen og Henrik Larsen 1981 (inventar og gravminder), Pia Odgaard og Sonja Støvring-Nielsen 1982 (fane). - Udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1984.

Fig. 40. Fane skænket 1734 af Dorothea Schwartz, reddet fra skib i havsnød 1713 (s. 2402). Sonja Støvring Nielsen fot. 1982. - *Banner, donated 1734 by Dorothea Schwartz, in memory of her rescue from a ship in distress 1713.*

Notebøger. NM 2. afd.: Mogens Clemmensen XV, 1931f, s. 123 (tagværk og tagsten).

Tegninger og opmålinger. Farvandsdirektoratet: Historisk tegningsarkiv: Projekt til tårnets ombygning 1798 ved P. Løvenørn. - Tårnets ombygning ved P. Løvenørn, tegnet af B. L. Børn, u. år. - Tre tegninger af fyrinstallationen i beg. af 1800'rne. - Tårnets ombygning 1906 ved E. Blytmann. - Beskrivelsesprotokol. - *Horsens Museum:* Plan, snit og facader 1:100 ved V. Norn 1953. - *LA Vib.:* Århus domkirkes inspektionsarkiv. Dok. vedr. Tunø kirke 1816-1904: Grundrids. - *NM 2. afd.:* Udskæring på †stolegavl, u. navn og år. - Plan 1:50 ved Bent Meyer 1974 (kopi). - Opstalt af skibets sydmur i våbenhuset 1:20 samt plan 1:100 og snit 1:50 ved Henrik Jacobsen og Niels Jørgen Poulsen 1981. - *Roskilde domkirkes arkiv:* Indbundne tegninger nr. 31: Sengotiske stolegavle ved Christian Zwingmann u. år.

Litteratur: L. de Thurah: Beskrivelse af Øen Samsøe ... 1758, s. 63-66; P. Løvenørn: Anviisning for de Seilende i Kattegattet, 1805. Ny udg. Stockholm 1972, s. 61; Fr. Poulsen: Thunø. Illustreret Tidende XLV, 1903-04, s. 288; E. Blytmann og R. Fjeldborg (udg.): Det kgl. danske Fyrvæsen 1560-1927, 1927, s. 131; A. Friis: De danskes Øer II, 1927, s. 136-52; Aug. Kjeldsen: Tunøs Historie gennem Tiderne, i

J. P. Nielsen (red.): Samsøes Historie. Aarhus 1946, s. 223-44; H. Henningsen, K. Klem, J. Nielsen og A. Skov Knudsen: Det danske Fyrvæsen gennem 400 år. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1960, s. 1-167; Chr. Houkjær: Sankt Alexius i Tunø kirke, i Kristeligt Dagblad 19.juli 1972; E.Sloth Arentzen og Kjeld de Fine Licht: Kirker og bygninger fra Geodætisk Instituts arkiv, 1974, s. 141; P. Sørensen (udg.): Samsøe og Tunøe, topographisk beskrevne af J. H.Larsen 1849, 1974, s. 77-82; Medd-ÅSt. 1972, s. 81 (varmeanlæg), 1976, s. 82 (pikstensbro) og 1978, s. 107-9 (hovedistandsættelse); Hans Chr. Bjerg: Poul de Løwenørn 1751-1826. Farvandssikringens organisator i Danmark, 1984.

[1] DiplDan. 1. rk. V, nr. 95 (=DaRigBr. 1. rk. V, 91-93).
[2] LA Vib. Århus bispearkiv. Samsø herredsbog 1661 (C 3.1097).
[3] Jfr. LA Vib. Århus bispearkiv. Provstesyn 1918-20 (C 3.3119).
[4] Jfr. L. de Thurah 1758, s. 63, Wiberg: Præstehist. III, 381, Tang Kristensen: Danske Sagn III, nr. 794.
[5] LA Vib. Århus domsogns menighedsrådsarkiv. Kassebog 1901-27 (C 358). Synsprot. 1862ff.
[6] LA Vib. Kirkergsk. 1657-1759.
[7] LA Vib. Samsø-Tunø provsti. Synsprot. 1803-1902 (C 35.14); Århus domkirkes inspektionsarkiv. Kopibog 1872-90 (C 617.5). Synsprot. 1862ff.
[8] Samsø-Tunø provsti. Synsprot. 1803-1902 (C 35.14). Synsprot. 1862ff.
[9] Afbildet i E. Sloth Arentzen og K. de Fine Licht, 1974.
[10] LA Vib. Århus bispearkiv. Rgsk. 1742-1847; Samsø-Tunø provsti. Synsprot. 1803-1902 (C 35.14).
[11] LA Vib. Århus bispearkiv. Århus domkirkes rgsk. 1843 (C 3.2304ff.).
[12] Synsprot. 1862ff.
[13] Kirker på småøer er gennemgående sene, jfr. f.eks. Bogø (DK Præstø, s. 1029), Agersø og Omø (DK Sorø, s. 955 og 958), Femø og Askø (DK Maribo, s. 883 og 896) samt F. Uldall: De jydske Granitkirkers Alder, ÅrbOldkHist. 1896, s. 228.
[14] LA Vib. Århus bispearkiv. Rgsk. 1742-1847.
[15] LA Vib. Århus bispearkiv. Samsø herred, Tunø 1738-1845 (C 3.661); Stiftsøvrighedens journal 1831-40 (C 3.729).
[16] LA Vib. Århus bispearkiv. Samsø-Tunø provsti. Synsprot. 1803-1902 (C 35.14).
[17] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700ff. (C 3.1166 ff.).
[18] Note 8 og LA Vib. Århus domkirkes inspektionsarkiv. Dok. 1816-1904 (C 617.41).
[19] Note 18 og LA Vib. Århus domkirkes inspektionsarkiv. Rgsk. 1878-1900 (C 617.57).
[20] Note 18 og LA Vib. Århus domkirkes inspektionsarkiv. Kopibog 1872-1900 (C 617.5).
[21] NM. Den kgl. Mønt- og medaillesaml. Fundprot. IV, nr. 442 og 473. Ifølge en overlevering på øen var der omkring 1810 drevet liget af en engelsk kaptajn i land, og det blev begravet på kirkegården.
[22] Noterne 14 og 17 samt LA Vib. Århus bispearkiv. Samsø herred, Tunø 1738-1845 (C 3.661); Kollektbog for Tunø kirketårn 1774-77 (C 3.2134) og Kgl.Bibl. Ny kgl. Saml. Fol. 413 o. Copie af Collegialbreve til Stiftsamtmanden og Biskoppen over Aarhuus Stift 1690-1785.
[23] RA. Generaltoldkammeret. Fyr-, havne- og kanalsager. Sager vedr. de enkelte fyr: Tunø 1792-1817. For hjælp ved fremskaffelsen af de til sagen hørende tegninger (jfr. fig. 9) i Farvandsdirektoratet takkes navnlig Ulf Marquard Petersen. Jfr. Hans Chr. Bjerg 1984.
[24] LA Vib. Århus bispearkiv. Århus kirkergsk. 1814-19 (C 3.490).
[25] Lokalhistorisk arkiv i Ebeltoft ved Knud Jensen oplyser, at der i byen omkring 1870 var to håndværksmestre af navnet Blunch, en maler og en sadelmager.
[26] Note 18 og LA Vib. Århus domkirkes inspektionsarkiv. Forhandlingsprot. 1834-56 (C 617.1); Århus bispearkiv. Stiftsøvrighedens journal 1846ff. (C 3.731 ff.).
[27] Note 8 og LA Vib. Århus domkirkes inspektionsarkiv. Kirkebygn.s vedligeholdelse og rest. 1869-1904 (C 617.19).
[28] Ved istandsættelsen 1977 fandtes i gulvet under prædikestolen en flaske med meddelelser om tidligere arbejder: 1898 (gulv), 1951 (varmeanlæg); suppleret med redegørelse for restaureringen 1976-77 blev flasken lagt tilbage. Kopier af meddelelserne i NM2.
[29] Noterne 14 og 16.
[30] Kgl.Bibl. NKS 1194 4°. [Andreas König] Historiske meddelelser om præsterne og præstekaldene i Aarhuus Stift I-IV.
[31] Bag alterklædet hang 1735 et »gammelt, forhullet alterklæde« (note 6).
[32] LA Vib. Århus domkirkes inspektionsarkiv. Kopibog 1862-69 (C 617.4).
[33] Jfr. Gertrud Schiller: Ikonographie der christlichen Kunst, Gütersloh 1980, 4, 2, s. 198.
[34] Ifølge Vestens version af legenden tilbragte han den sidste del af sit liv som betler under en trappe i sine forældres hus, ukendt for dem. Se: Karl Künstle: Ikonographie der Heiligen, Freiburg im Bresgau 1926, s. 47 og Louis Réau: Iconographie de L'art Chretien, Paris 1958, III, 52ff.
[35] Jfr. ældre fotos og NJT.s indberetn. 1935.
[36] På bagsiden af midtskabet konstateredes nogle udviskede kridtindskrifter, hvoraf kunne læses: Anno 1693, 1687 og 1634.

[37] Ved restaureringen 1954ff. fandtes i Clemens-figurens hulning en flaske med en papirlap, hvorpå stod: »Restaureret paa Maler Lüderses Værksted i Aaret 1869. Maler Lüders opholder sig for Tiden paa en Kunstreise i Venedig i Italien. Aarhus d. 7. December C. Lindhard. P. Clemmensen 1869«.

[38] Helgenen synes kun kendt i en fortegnelse over relikvier fra 1515 fra København Vor Frue kirke: »noget af S. Alexius« (Niels-Knud Liebgott: Hellige Mænd og Kvinder, 1982, s. 125). Jfr. Kulturhistorisk Leksikon XXI, 194 og Tue Gad: Legenden i dansk middelalder, 1961, s.50f., 141, 260, 267.

[39] LA Vib. Kirkeinsp. arkiver. Århus domsogn. Kirkeværgergsk.sbog 1825-68 (C 617.61). Købt hos købmand Hahn.

[40] Note 14 og note 18.

[41] L. Grün: Danske Guld- og Sølvsmedes Stempler og Mærker indtil 1943, 1943, s. 78.

[42] Tilsvarende stager i Ballum fra 1648 (DK. SJyll. XXI, 1412) og Moltrup fra 1662 (DK. SJyll. XX, 547).

[43] Dr. phil. H. D. Schepelern har venligst opløst forkortelserne og oversat: 1) Joh(ann) Wolff Blavfelder reg(ius) eqv(es) illus(tris) Carol(i) Gustavi princ(eps) pal(atinus) ad Rhen(um) p(io) mvn(ere) hoc alt(are) exorn(avit). 2) M. Daniel Saverbreiliv(s) reg(ius) eqv(es) p(io) mvn(ere) sac(rum) hoc alt(are) exorn(avit).

[44] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkergsk. Århus domk. 1821-25. (C 3.2299).

[45] LA Vib. Kirkeinsp. arkiver. Århus domk. s rgsk.sbog 1878-1900 (C 617.57).

[46] Af Mackeprang: Døbefonte, s. 282, blot omtalt som »enkeltstående« løvefont.

[47] Spor på foden viser, at den på det nederste stykke tidligere har været dækket af gulvet (jfr. ældre fot.).

[48] Det stærkt ødelagte, oprindelige korstræ, af eg, havde rester af retkantede korsarmsender med spor af kridtgrund.

[49] Bogstaverne kan iagttages på restaureringsfotos.

[50] LA Vib. Topografi Århus amt. Samlepakke ved S. Rambusch (H 7.664-1).

[51] Påskrift på usigneret tegning i NM2; jfr. Samsøe og Tunøe ... af J. H Larsen 1849, 1974, s. 80.

[52] Jfr. noterne herunder samt Poul Rasmussen: Århus domk. s jordebøger II, 80 samt J. H. Larsen (note 51 ovfr.).

[53] Samme liste ses bl.a. på en præstestol i Fuglslev, Randers amt.

[54] Degnestolens vanger er afskåret med forkant og øvre, riflet bræt.

[55] Anette Kruse, Roskilde domkirkemuseum, har venligst gjort opmærksom på tegningen, der som nr. 31 findes i et foliolæg: »Indbundne tegninger«, i Roskilde domkirkes arkiv.

[56] Indberetn. 1958.

[57] J. H. Larsen (note 51).

[58] Dette har muligvis svaret til et bevaret monstransskab fra 1519 i Nordby på Samsø, der også er prydet med bispens to våbener samt indskriften »arma domini nicolai claussøn episcopus arusi(e)n(sis)«. Under hans mødrene våben, Present, er på et tilsvarende skriftbånd skrevet provstens navn og på skabslågen præstens. Andre †monstransskabe har stået i Besser og Onsbjerg på Samsø, begge fra 1522 (jfr. note 57).

[59] Orglet står opført som nr. 7 i firmaets orgelfortegn.

[60] Meddelt af pastor Chr. Houkjær.

[61] Jfr. Erik Skov: Skriftemål og skriftestol, i Kirkens Bygning og Brug. Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 116.

[62] LA Vib. Århus domk. s insp.arkiv. Div. dokumenter 1901-20 (C 617.14).

[63] Jfr. tilsvarende i Skepptuna kirke, se: Sigurd Erixon: Mässing, (1943) 1978, fig. 9.

[64] Sml. Tom kirke. Norges kirker, Østfold, II, 253 ff.

[65] Jfr. bl.a. H.-U. Haedeke: Metalwork, London 1970, akvamanilen fig. 44.

[66] Sml. tilsvarende i Ravnkilde kirke, Ålborg amt.

[67] Måske Anne Jensdatter *Tundbo* (svarende til †alterklæde nr. 1 ovenfor).

[68] Henning Henningsen: Kirkeskibe i Århus og Skanderborg amter, i ÅrbÅrhSt. 1952, s. 110.

[69] Suppleret efter Uldall 1901.

[70] Georg Galster: Danske og Norske Medailler og Jetons ca. 1533 - ca. 1788, 1936, s. 301, fig. 464 (udført af D.J. Adzer efter tegning af Wiedewelt) og s. 355 og fig. 524, af førstepræmien, (udført af J. E. Bauert).

[71] Et løsrevet stykke af klokken blev da »udskåret« og klokkens rand »afpudset ved filning« (note 14).

[72] LA Vib. Århus bispearkiv. Tunø embedsbog 1807-89.

[73] Tunø kirke omtales ikke i listen over indkrævede klokker 1528/29, i RA. Rgsk. ældre end 1559. 108 A.

[74] Indskriften suppleret efter de oplysninger, som sognepræsten 1784 havde indhentet vedr. gravstenenes ejerforhold - med henblik på sløjfning (note 15).

[75] Stenen er bekostet af sønnen.

[76] Stenen bekostet af degnens svigersøn, Rasmus Schaaning (note 74).

[77] Ifølge Rasmus Mortensen var stenen sat over hans farbroder Ole Rasmussen, der døde som ungkarl (note 74).

[78] Ifølge en meddelelse o. 1770 (note 30) skulle Tunø-beboerne »ej uden største livsfare« have reddet en kaptajnsfrue, der derfor 21 år senere havde sendt fanen til ophængning i kirken.

[79] I inventariet 1745 (note 6) nævnes »en liden fane opsat med en ny jernstang«.

SUMMARY

The little island of Tunø off the east coast of Jutland was in 1216 made over by the king to the diocesan cathedral in Århus (the church fabric). The core of the existing church was built early in the 14th century. In the decades both before and after the year 1500 vaulting was included in the church and the chancel was lengthened. During the same period a porch was erected and at the west gable of the nave a small tover was built. This was converted into a lighthouse in 1800 and increased in height in 1906.

The church has retained much of its old furniture: a Romanesque baptismal font with very unusual carvings of lions, the chancel arch crucifix from 1450-1500 and a notable Late Gothic altarpiece with inter alia a figure of St Alexius, a saint who is as good as unknown in Denmark. The priest's stall and that of the parish clerk, the ends of which show the armorial bearings of Bishop Niels Clausen, date from the first quarter of the 16th century and may have come from Århus Cathedral. The chalice and the chandelier, donated in 1730, date from the middle of the 1500's, while the simple pulpit is from the 1600's. So are the altar candlesticks donated by two cavalry officers, presumably in 1658 during the Swedish war. A banner from 1734 was donated in grateful memory of rescue from shipwreck; a votive ship was donated in 1842. The bell from 1817 was cast by D. Reimer in Randers for the jubilee of the Reformation.

Tombstone from c. 1700 cover the graves of sea-captains and those of the church's parish clerk and his wife.

Fig. 41. Tunø by 1:10000. Målt 1817 af Brockenhuus og Lorentzen, forandringer medtaget til 1859. - *Map of the village 1817.*